

RN.23

851

odstawa C. 100 P.
do 30 IV
h

Problematyka małego miasteczka
na przykładzie Nowogrodu n/ Narwia

1.VII. 1948 r.

Stefan Sobolewski inż. arch.

Bogusław Herberger inż. arch.

Plan

Wstęp: temat, jego zasięg, cel.

Wykaz literatury pomocniczej i map

- I. Rola administracyjna miasta i sytuacja w jednostce administracyjnej wyższego rzędu.
- II. Ukształtowanie terenu, morfologia gleby, klimat.
- III. Osiedla projektowanej gminy zbiorowej Nowogrodu n/Narwia. Sytuacja topograficzna, historia, rozplanowania, zniszczenia, zaopatrzenie w wodę, kanalizacje, gaz i elektryczność.
- IV. Dane demograficzno-gospodarczo-społeczne
 - a) liczba ludności, liczba domów
 - b) Rolnictwo, Hodowla, Leśnictwo, Rybactwo; meljoracje i koczowniczość.
 - c) Kopaliny
 - d) Przemysł, rzemiosło
 - e) Handel, banki, Komunikacja
 - f) Służba publiczna, oświata, lecznictwo.
 - g) Turystyka, letniska
 - h) Zasięgi funkcji spełnianych przez Nowogrod.
 - i) Struktura zawodowa ludności.
- V. Krajobraz, architektura.
- VI. Program planu zagospodarowania przestrzennego terenów proj. gminy zbiorowej.
- VII. Program ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego Nowogrodu.
- VIII. Program szczegółowego planu zagospodarowania przestrzennego Nowogrodu.
- IX. Projekt podziału własności na terenach budowlanych miasta.

Wstęp

Problematyka małego miasteczka na przykładzie Nowogrodu n/Narwia wobec istnienia dużego materiału analitycznego (zwłaszcza Wejcherta "miasteczka polskie jako zagadnienie urbanistyczne") pomysłała być jako uzupełnienie zagadnień niedość rozwiniętych, a możliwych do dostatecznego zobrazowania przy rozpatrywaniu całości organizmu miasteczka, oraz jako ilustracja tendencji panujących w planowaniu małych miast zawartych w 1-szym zeszycie Planu Krajowego.

1. Małe miasteczko o liczbie ludności 3 tys. wraz z terenem wiejskim, dla którego pełni usługi, ma stanowić jednostkę administracyjną - gminę zbiorową i być jednocześnie ośrodkiem więzi społecznej II stopnia w układzie gromada-gmina-powiat. Wyznaczonego terenu ograniczonego max. promieniami 7 - 10 km. jest pierwszym zadaniem tematu.
Drogą do rozwiązania zadania jest badanie zasięgów funkcji spełnianych przez miasteczko.
Ponieważ zasięgi te nie pokrywają się ze sobą, ostateczna decyzja w wypadkach wątpliwych zapasć może przy jednoczesnym opracowywaniu kręgu sąsiednich terenów. Zadanie to zostało zatem tylko poruszone bez pokazania pełnego rozwiązania.
2. Ustalenie wzajemnej sytuacji terenów mieszkania, pracy i odpoczynku w planie ogólnym przy oznaczonej max. odległości wzajemnej to drugie zadanie.
W wyniku otrzymujemy w planie wyraźne jądro, składające się z ośrodka dyspozycji administracyjnej, kulturalnej, społecznej, gospodarczej i ośrodka handlowego, terenów przemysłu oraz terenów mieszkalnych zełogi nie rolniczej miasta (względnie jak w wypadku Nowogrodu częściowo ludności rolniczej o gospodarstwach kerfowatych i małorolnych, pracującej dodatkowo w innych zawodach dla których stodoły znajdują się pod miastem)

Oderwanie od jądra grupy siedlisk ludności rolniczej tworzy przysiółki, których sytuacja uwarunkowana jest odległością 0,8 - 1,5 km. od pol ornych, odległością od łąk i pastwisk max. odległością od jądra 1-2 km. dającą możliwość utrzymania w wzajemnego kontaktu, i ukształtowaniem granic administracyjnych miasta.

3. Trzecie zagadnienie - to dotknięcie zagadnienia rozbudowy miasta w okresie pełnego uprzemysłowienia i pełnej urbanizacji. Zagadnienie poważne, bo zapotrzebowanie terenów dodatkowych na miasto 6 tys. wynosi tyle co powierzchnia jądra i może znaczyć planowany układ miasta 3-tysięcznego! Należy wykazać możliwości rozwoju przemysłu w oparciu o surowiec lokalny, oraz możliwości osiągnięcia cyfry ludności dwukrotnie większej.
4. Czwarte zagadnienie to analiza wszelkiej komunikacji w małym miasteczku.
Przeprowadzona została na zasadzie zaopatrzenia każdej dzia-ki przemysłowej, handlowej, rolniczej i przemysłowej w dwa dojazdy: gospodarczy (towarowy) i osobowy, przy zasadzie jak najdalej idącego rozdziału ruchu gospodarczego (towarowego) i osobowego na terenie jądra i tendencji jak najdalej idącego zróżnicowania ról przeznaczonych poszczególnym arteriom ruchu osobowego i gospodarczego (towarowego).
5. Piątym zadaniem w skali planu szczegółowego miało być wyzuka-nie wyrazu urbanistycznego dla ośrodka dyspozycji i handlu wyrazu współczesnego - przy wykorzystaniu istniejącej sieci ulicznej zabytkowej.
Analiza planu zabytkowego wykazała jednak możliwość innego rodzaju. Wykorzystaliśmy je, operując jedynie budynkami wolnostojącymi i w miarę możliwości zabudowy narożników.
6. Szóstym zadaniem w części programowej to wykazanie przydatności badań historycznych, pozwalające na właściwe ułożenie przy-szłej struktury zawodowej, w odniesieniu zaś do planu miasta na wyodrębnienie głównych elementów planu zabytkowego i po-zwalające na eliminację mniej ważnych (z tego jak wspomnieliśmy z r. p. 5 niekorzystaliśmy w tak daleko idący sposób.)

Wykaz literatury pomocniczej

Antoniewicz W.
Chętnik A.

Archeologia Polski
Warunki odbudowy miasta Nowogrodu po II-iej wojnie światowej
1946r. Maszynopis.
Nowogród - dawny gród Ks. Mazowieckich 1939r.
Warunki gospodarczo-kulturalne na pograniczu kurpiowsko-
mazurskim 1927r.
Spływ po Warwi 1935r.
Puszcza Kurpiowska 1913r.
Kurpie 1924r.
Krótki przewodnik po Kurpiach
Z przeszłości i zabytków Łomży
Geografia ziem odzyskanych 1946r.
Dawna ziemia Łomżyńska 1876r.
200 miast wraca do Polski 1947r.
Miasto Nowogród 1892r. (Biblioteka Warszawska)
Wschodnia granica osadnictwa mazowieckiego w X i XI w. 1955
Informator gospodarczy dla m.st. Warszawy i woj. Warszawskie-
go 1948r.
Informator gospodarczy dla woj. białostockiego 1947r.
Grody staropolskie w świetle wyników ostatnich badań wyko-
paliskowych 1939r.
Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesno historycznej
1938r.
Zarys historii budownictwa obronnego i wojskowego w dawnej
Polsce 1936r.

Dylik
Gloger
Grabki W.J.
Jarmontowski
Jakimowicz

Kostrzewski J.

Kowalenko

Król

Łowmiański
Mayer
Małeczynski
Münch H.

Pazyra
Połujński
Piasek F.

Szlagowski
Sukertow
Brokowski

Tymieniecki
Tłoczek J.
Tworkowski
Wojciechowski Z.

Wejchert K.

Prusy Pogonskie 1935r.
Sten gospodarczy pow. łomżyńskiego 1934r.
Najstarsze targi w Polsce.
Geneza rozplanowania miast wielkopolskich XIII i XIV w 1946
Pochodzenie i rozwój miast Polski Zachodniej w wiekach średnich 1946r.
Studja z dziejów miast na Mazowszu od XIII w. do w. XX 1939r
Wędrowki po guberni augustowskiej 1859r.
Osadnictwo puszczy Kurpiowskiej 1939r.
Budownictwo wiejskie 1948r.
Najstarsze drogi z Polski na wschód ... 1909r.
Mazurzy w Prusach Wschodnich 1924
Rozwój i znaczenie sieci drogowej Prus Wschodnich 1930r.
Słownik geograficzny Królestwa Polskiego 1886r.
Misja Polska w Prusach Wschodnich i sprowadzenie Krzyżaków.
Poszukiwanie metody podziału regjonu. Maszynopis 1947r.
Architektura wsi 1946r.
Rozwój terytorjalny Prus.
Państwo Polskie w wiekach średnich. Dzieje ustroju 1948r.
Miasteczka Polskie jako zagadnienie urbanistyczne 1947r.
Wydawnictwo Min. Odbudowy -
Studjum planu krajowego Z.I
Planowanie przestrzenne - Plan Krajowy I

Wykaz map i planów

1. Mapa pruska z 1795 - fotografia terenu w zasięgu Kolno-Myszyniec - Łomża - Ostrołęka - Skala około 1:150.000. Właściciel oryginału p. Glinka - Wilanów zastrzega sobie prawo reprodukcji mapy.
2. Fotograficzne reprodukcje map z Archiwum Skarbowego wsi:
Dobrylas - pomiar 1893r. - skala 1:10000
" " " " " " 1:25000
Jurki, Zrebisko " 1902 - " " 1:10000
" " " " " " 1:25000
Gawrychy " koniec XIX w. 1:10000
Parzychy " 1890 " 1:10000
znajdujące się w książce prof. F. Piaseka "Osadnictwo puszczy kurpiowskiej". Oryginały spłonęły w 1944r.
3. Mapy sztabowe 1:300.000, 1:100.000, 1:25.000 (częściowo powiększone ze 100000) opracowania z roku 1927 - 1932.
4. Pomiar stanu z roku 1946 terenów Nowogrodu pow. ca 125 ha: sieci ulicznej, ocalałych budynków - plan warstwiczny, skala 1:2000. Matryca R.D.P.P. Białystok.
5. Plan własnościowy z roku 1947 skala 1:2000 wykonany przez referat pomiarów Starostwa Łomżyńskiego z planów katastralnych 1:1000.

Uwaga .

Planów reszty terenów miasta i wsi przyległych brak (informacja ziemniczego Skupiańskiego - ref. pomiarów starostwa łomżyńskiego).

6. Mapa kompleksów glebowych w regjonie białostockim 1:300.000.
7. Mapa klas ekonomicznych gleb na obszarze Polski (Jahn) 1:1000000.
8. Mapa bonitacji gleb w regjonie białostockim (Glinka) 1:300.000
9. Przeglądowa mapa gleb Polski (Fuławy) 1:1.000.000.

Dane ogólne

Nowogród n/Narwia, 53° 13, 4" pln. szerokości
39° 36, 3" wsch. długości
Województwo białostockie, powiat łomżyński

Gromady: Zbojna, Dębniki, Dobrylas, Gawrychy, Jurki - Zrębisko, Tabory-
Piaśki, Parzychy, Morgowniki.
Gmina Gawrychy (Zbojna) powiat Ostrołęka, woj. Warszawskie.

Ptaki, Baliki, Serwatki, - gmina Rogenicca
Rudka Skroda " Mały Płock
Piasutno " Czerwone
Szablak, Matwica " Kupiski
Grądy, Chmielewo, Jankowo, Skarbowo, Jankowo-Młodziankowo,
Sławiec Dworski i Włosciański, Dziezgi, Sulimy - gm. Miastkowo
Grzymały Nowogrodzkie - gm. Szczepankowo.
Powiat łomżyński, woj. białostockie.

Pow. terenu gm. miejskiej Nowogród 3479.8 ha
" " proj. gminy zbiorowej a 18580.0 ha

Liczba ludności gm. miejskiej Nowogród 1947 1134 osób
" " proj. gminy zbiorowej ca 8600 osób

Odległość osiedli lewobrzeżnych od Nowogrodu L 5.0 km
" " prawobrzeżnych " " L 7.0 km

wyjątek - Gawrychy >10 km

Odległość Nowogrodu od Łomży 14 km.

I. Rola administracyjna miasta i sytuacja w jednostce administracyjnej
wyższego rzędu

Najstarsze dane o Nowogrodzie świadczą, że w okresie wczesnohistorycznym był on otwartą osadą, targową przy grodzie broniącym przeprawy na narwi na granicy ks. Mazowieckiego z puszcza Galińdzka - terenami bezludnymi stanowiącymi granicę z Prusami. Rozwinęła się ona dzięki handlowi z Prusami i handlowi lokalnemu.

1428 Nowogród otrzymuje prawa miejskie.

1476 Dokument sprzedaży włóki ziemi przez Jana ks. Mazowieckiego określa jej położenie w dystrykcie nowogrodzkiem (districtus-opole) w tym czasie istnieje kasztelanja łomżyńska.

1528 Zygmunt I tworzy ziemię łomżyńską z 4 powiatami: Nowogród wraz z tak zw. Zagajnicą Nowogrodzka (puszcza prawobrzeżna) należy do powiatu łomżyńskiego.

Zwraca uwagę centralne położenie nowogrodu w stosunku do Łomży i Ostrołęki położonych na granicach ziemi łomżyńskiej.

III Rozbiór Polski - Nowogród przejściowo należy do Prus w utworzonym departamencie białostockim, okręgu łomżyńskiego.

1869-1915 traci prawa miejskie (osada). Leży w powiecie i guberni łomżyńskiej. Część prawobrzeżny proj. gminy zbiorowej leży w powiecie kolmeńskim gub. łomżyńskiej.

1918-1947 jako gmina miejska leży w pow. łomżyńskim woj. białostockiego. Część proj. gminy zbiorowej prawobrzeżnej w pow. Ostrołęckim woj. Warszawskiego.

Należy zwrócić uwagę na niewłaściwy podział administracyjny - teren ten w granicach proj. gminy zbiorowej ciąży do Nowogrodu i Łomży, będąc z nimi połączony dobrą szosą i kolejką wąskotorową, a należy do innego powiatu i województwa, z siedzibami których jest słabo związany.

To samo dotyczy terenów prawobrzeżnych należących do miasteczek Nowogrodu, a leżących w powiecie ostrołęckim, gdyż granica biegnie po Narwi i Pisie.

W podziale na gminy zbiorowe zwraca uwagę kształt wydłużony gmin Czerwono, Rogonica i Kupiski, w których odległość skrajnych osiedli od siedziby gminy dochodzi do 14 km.

Proponowany układ granic gminy zbiorowej Nowogród jest próbą usunięcia tych wad przez wcielenie do gminy ^{całkowicie} ~~całkowicie~~ miasta.

Korekcie winny ulec i same granice administracyjne miasta. Wzgórzniaki, teren przyszłej rozbudowy miasta do 5-6 tys., winny być włączone w granice miasta.

Nadzwyczajne południowe tereny lewobrzeżne, odległe o 4,5 km., od jądra miasta winny wraz z nowo utworzonymi przysiółkami przejść w granice sąsiednich gromad.

II

Ukształtowanie terenu, morfologia, gleby, klimat.

Obszar projektowanej gminy zbiorowej zajmuje teren dorzecza Narwi i Pisy i należy do dwóch różnych jednostek morfologicznych.

Tereny prawej strony Narwi i północna część lewej leżą w pradolinie rzek płynących niegdyś wzdłuż znajdującego się w tym przedostatnim postoju na naszym ziemiach lodowca. Teren pochylony ku południowemu wschodowi i południowi tworzą wachlarze pól piaszczystych - sandry między innymi któremi płynie, przez bagniste Łąki i torfowiska rzeki. Północna część projektowanej gminy (obecna gmina Gawrychy) ma pozostałości sandry wydmy obrosnięte porzeczka i jałowcem, tworzące wał wzdłuż Szawy, Narwi i Pissy. Teren na północ od zbójny tworzy nieckę podmokłą, przechodzącą w bagno i torfowisko Łoziec (ca 200 ha) koło wsi Gawrychy. Zabagnienie narasta na skutek braku odpływu wody. Na południe od pasa wydmy nadnarywianskich drugie torfowisko Dobniki.

Część wschodnia prawobrzeżnej części gminy to Łąki i torfowiska Piosy, Skrody i Narwi które na Łąkach, się ze sobą, oddzielone od zachodniej tworzą ^{morenowe} ~~morenowe~~ tarasem Dobrego-lasu.

lewa strona Narwi stanowi taras wzniesiony na 45 m nad poziom rzeki pochodzenia ^{dennoczerenowego} ~~dennoczerenowego~~ z formacji gliniasto-marglowych, opadający ku południowi - dolince Krzywej nogi i wschodowi dolince Szwajcy.

Szablak leży już w dolinie Narwi oddzielony od tarasu sterym ~~karkasowym~~ korytem rzeczny tworzącym Łąki i torfowiska.

Prawa strona Narwi w granicach projektowanej gminy ma gleby o. słabe (5 i 7 kl.) salicyczne, a do najgorszych w Polsce: piaszki wydmy suche, lotne, bez podłoża nie przepuszczalnego lub piaszki podmokłe - sępy. Wyjątek stanowi Dobrylas położony na ścieżkach pochodzenia ^{dennoczerenowego} ~~dennoczerenowego~~ - bielicach na podłożu chudej gliny piaszczystej.

Strona lewa rzeki (2-3. 3-4 kl.) aszerka na glinie i bielice. Nowogród i Szablak mają, gleby najsłabsze z przewagą piaszków, natomiast bielice pojawiają się na gruntach Szwajcy, Jankowa, Włodzisławowa i Skarowa, Sławca Dworskiego i Włodzisławskiego Chalewa, Dziezóg, Sulia i Grzymał Nowogr.

Grady mają, gleby gorze (informacje ref. rolnego starostwa Łomżyńskiego i Z .m.now.)

Niziny rzeczne Narwi, Pisy, Skrody i Krzywej nogi tworzą, sandy ~~szablak~~ i torfowiska.

Klimat

Srednia temperatura roczna	+ 6°
max. (lipiec)	+ 13°
min. (lut)	- 7.6°

Okres wegetacyjny (> 4°) trwa 7 miesięcy:
 > 0° - 81/3 miesiąca; < 0° 32/3 miesiąca.

Opady max. miesięczne: sierpień 113.2 mm i lipiec 96.6mm t.j. w czasie zbiorów (Należy wziąć pod uwagę przy układaniu płodozmiianów. Wskazana głęboka orka jesienna dla zabezpieczenia na wiosnę, która jest pajsuchesa, możliwie najwięcej wilgoci.)

III.

Osiedla, sytuacja topograficzna, historia, rozplanowanie, zniszczenie, zopatrzenie w wodę, kanalizację, gaz, elektrycz.

Nowogród

"Dla zabezpieczenia dziedzin przed wrogimi najazdami podziwni gnali Masowianie zwarciem szeregi grodzisk w lipnowskim, płockim i Żozymskim, wykorzystując do ich umieszczenia zarówno strome pagórki, jak moczarowate, nadjeziorne połacie, oraz dobrze sytuowane występy wzgórz opłynięte przez rzeki Narwę, Warę i Wisłę" (Antoniewicz.)

Pierwotne osiedle (Starogród) once A. Chętnik widzieć w widłach Pisy i Narwi po wschodniej stronie Pisy w terenie od północy dziś jeszcze oddzielnym od wyższego brzegu Narwi podokiemi łakami. Istniał tam do niedawna wzgórek zmyty przez Pise przy zmianie koryta i obficie do dziś (1939) znajduwane kości, urny i kamienne narzędzia.

Okres przed i wczesnohistoryczny do 1428 - daty nadania prawa chełmińskiego.

Wykopaliska

Na cyplu skarpy przy wielkim zachodnim wawozie znajdował się gród obronny broda na Narwi istniejącego do dziś na wschód od ujścia Pisy. W miejscu tym odkryto mury o konstrukcji drewniano-kamiennej oraz cementarsko - groby ciałopalne i liczne narzędzia kamienne. (Podczas przewożenia z tego miejsca ziemi na niweleację rynku.)
 Gród, lub obwarowane miejsce kulta miałyoby zatem typową, cyplową, sytuację.

Wzmianki historyczne

- 1355 Nadanie ks. Ziemowitowi ziemi mazowieckiej przez Kazimierza Wielkiego jako ziemi hołdowniczej wraz z Nowogrodem.
- 1379 ks. ziemowit III dzieli księstwo oddając Nowogród ks. Janowi.
- 1400 ks. Janusz (starszy) buduje kościół w Nowogrodzie pod wezwaniem S.S.P.
- 1409 Utworzenie parafji przez biskupa płockiego Jakoba i budowa kościoła murwanego.

Współczesny plan miasta.

W planie miasta można wyróżnić kształt placu targowego owalnicowego, spotykanego na Śląsku, a typowego dla otwartych osad targowych.
 (H. Münch. Genese rozplanowania ... str. 102, 188)
 Głównymi cechami planu takich osad są:

1. Przejście drogi, przy której rozwinał się plac targowy, między kościołem a grodem, gdzie ludność handlująca szuka schronienia w razie niebezpieczeństwa.
2. Przecięcie placu targowego w części środkowej dwoma ulicami prostopadłymi do drogi, przy której targowisko się rozwinięło. W miejscu przecięcia powstaje caworobek, gdzie zwykle powstaje w okresie średniowiecznym rynek.
3. Sytuacja kościoła na saraju osady.

Wg. Müncha plan ten był zjawiskiem dostatecznie częstym, tak że można mówić o znormalizowaniu tego typu.

Wątpliwości może budzić przejście starego nadbrzeżnego ślaku z Jankowa na północny wschód między kościołem a grodem wobec pozornego braku możliwości płynnego przejścia w tym miejscu. Wątpliwości usuwają liczne wzmianki o rozbudowie kościoła.

1. 1609 budowa kaplicy Św. Ducha.
2. 1815 po pożarze w 1788r. kościół został odbudowany na planie krzyża.
3. 1927 po pożarze w czasie I-ej wojny światowej odbudowany i powiększony.

Nietypowa, natomiast jest sytuacja rynku średniowiecznego. Pozwalamy sobie przypuszczać, że spowodowane było to względami obronności. Nowogród nigdy murów obronnych nie posiadał. Natomiast wg. Pażyry miasta takie otrzymywały rozkazy budowy umocnień drewnianych i fos. W Nowogrodzie najprościej było to wyznaczyć, łącząc początki wawozów zachodniego i wschodniego. Wtedy rynek usytuowany typowo przylegałby nieomal do fortyfikacji.

Wymiary pierwotnej osady.

Charakterystyczną jest równoległość uliczek wschodniej części miasta do drogi przy której wytworzył się plac targowy, oraz brak kątów prostych, które ma tylko rynek z gospodarzami uliczka mi.

Münch w analizie planu Ruszówka dowodzi, że w osadach istniejących przed nadaniem prawa miejskiego nieregularne rozplanowanie są starsze. Wynikałoby z tego może, że w Nowogrodzie rynek średniowieczny został załocany na niezabudowanej przestrzeni między grodem a osadą.

Byłby więc Nowogród jeszcze jednym przykładem, że nadanie prawa niemieckiego znalazło swój wyraz tylko we fragmencie istniejącej osady, ten ciekawym, że przed projektującą otwierają się możliwości pokazania dwóch

1. czesnohistorycznego placu targowego - (przez umieszczenie na nim urządzeń o takim zabudowy i wys. 1 kondygnacji przy obudowie obrzeżnej 2 kondygnacyjowej, oraz pokazanie dawnej sytuacji typowej kościoła i jego związku przestrzennego z grodem) i
2. przeciwstawieniu mu skali rynku średniowiecznego.

Okres średniowieczny i nowożytny

1428 i 1434 nadanie i potwierdzenie prawa chełmińskiego.
1740 po śmierci ostatnich książąt mazowieckich Zygmunt Stary wcielił miasto do Korony i zatwierdził dawne przywileje.
Do połowy XIX w. na miejscu dawnego grodu znajdowały się ruiny, w których Chętnik chce widzieć ruiny zamku średniowiecznego. Wzmianka na ten temat nie ma nigdzie. Są natomiast dwie inne o dworze myśliwskim ks. mazowieckich i o pałacu Marii Kasińskiej, zniszczonych przez Szwedów.

Sytuacja tego ostatniego określona jest przez Słownik Geograficzny - dwie wiorsty na północny zachód od miasta. Strona świata względem rynku odpowiadałaby ruinom, natomiast odległość stawia znak zapytania na tym stwierdzeniu. W czasach późniejszych powstają nowe części miasta poza średniowiecznym jądrem.

Są to: "Folwark"-przy ul. 11 listopada jakoby na miejscu folwarku wojtowskiego, "Piasutno"-ul. Piękna i "Nowowiółki" na zachód od wielkiego wawozu - najpóźniej.

Zniszczenia

W średniowieczu był Nowogród-pograniczne miasto-zniszczony przez Prusów, Jędrzyców, Litwinów i Krzyżaków, w czasach późniejszych przez Szwedów. 1615, 1652, 1778 pożary miasta. I wojna światowa pozostała tylko 6 budynków. II wojna światowa-Nowogród spalony był dwukrotnie w 1939 i 1944 roku, leżąc w linii frontu. Pozostały 4 budynki murowane.

Zaopatrzenie w wodę, kanalizację, gaz i elektryczność.

W 1939 roku posiadał Nowogród studni kręgowych 51 i 3 z pompą, 439 ustępów suchych i 258 śmietników.

Przy Źdrojowej zaczęto budowę zbiornika na wodę (pożarowego) Być może, że źródła, które miały go zasilić, ujęte w odpowiedniej wielkości zbiornik mogłyby zasilić wodociągi miejskie w przyszłości. Dla zespołu Białystok-Kozia projektowana jest gazo-elektrownia nad Biebrzą, lub zbiornik wody i elektrownia na Narwi na wschód od Kozia. Elektrownia ta mogłaby w przyszłości zasilić Nowogród i osiedla wiejskie projektowanej gminy.

Gazownia - proponowana własna wykorzystująca torf z torfowisk kurpiowskich i torfowisk z doliny Narwi, Pisy, Skrody, Potrzebna są jednak badania jakości i wielkości zapasów torfowisk lokalnych

Osiedla projektowanej gminy zbiorowej.

Do przełomu XVIII i XIX w. puszczę prawobrzeżną w granicach proj. gminy zbiorowej była prawie niezaludniona spowodu słabych gruntów (pola orne gm. Gawrychy stanowią 22,5% całości terenów) Pionierami osadnictwem w IV w. ss, rudnicy, bartnicy i smolarze. Ślady kuznicy są jeszcze w Parzychach (na mapie z 1795r. noszą nazwę Rudy Pucharowo). Żelazo z rudy darniowej wytapiano już w 1461 r. w Rudzie-Skrodzie. Osadnictwo to niema początkowo charakteru stałego.

Osiedla, które powstały tutaj w XVIII i XIX w. są, tem ciekawie że można śledzić na nich proces rozwoju podobny prawdopodobnie do procesu powstawania osiedli w dawnej Polsce. Powstały one na pograniczu lasu i lasów, gdzie lasi dawali pasze dla bydła a suchsze miejsca nadawały się pod uprawę. Uzyskany punkt oparcia dawał możliwość rozpoczęcia karczunku. Tak powstały Dobrylas, Zrębisko, Jurki i Piasutno.

Jurki ciekawe są tem, że budynki pobudowane są, na wspólnym pastwisku pozbawionym dróg. Poznao dazego wymiaru pastwiska budynki są, skupione i tworzą owal: R

Na terenach podmokłych wieś wybiera sobie miejsce suche-pagórki często widny, jak Parzychy pobudowane w dwóch grupach na płaskach stykających się z lasami.

W terenie płaskim zabudowania wybierają, miejsca bardziej suche, omijając podmokłe zakłęcia. Grupy zabudowań rozdzielone mokradłami, lub otaczające zakłęcia terenu, które wewnątrz osiedla tworzą duże puste przestrzenie, dają, w porównaniu z wsiami powstałymi na terenach suchych, obraz zabudowy chaotyczny. Tak sytuowane są, Gawrychy

Wsie: Dobrylas, Jurki, Zrębisko, Piasutno tworzą, osiedla paszowe pochodzenia patronimicznego, biorące swój początek od jednego lub kilku osadników. Późniejsze grupy takiego, osiedla noszą, nazwy lokalne używane jedynie przez miejscową, ludność.

Gałość występująca jako jednostka administracyjna otrzymuje nazwę od pewnych właściwości krajobrazu.

Dobrylas tworzy grupy zw. Gronami ciągnące się wzdłuż Pissy ok. 3 km. (nazwy gron: Gałki, Gadomskie, Bogdanskic, w Kacie, Jedrzejaki, Plony, Sendrowskie, Kokoszki, Grzymały, Żuki). Piasutno położone naprzeciw Dobregolasu powstało w tym samym czasie (grona) Żelazna, Chaberki, Kuzie, Dymki, Trzciskie, Ludwy, Gietki - o wspólnej nazwie Piasutno.)

Jurki i Zrębisko niegdyś należały do Dobregolasu. W poszukiwaniu nowych terenów rolnych karczunek idzie w kierunku południowo-wschodnim i powoli zatracą się kontakty z Dobrymlasem. Jurki i Zrębisko są dziś osiedlami samodzielnymi.

Osiedla Dobregolasu położone są u stop skarp, która tworzy wyżynę pierwotnie las, po wykarczowaniu pola orne.

Tego rodzaju sytuacja prócz wspomnianych powodów dawała łatwiejsze możliwości zaopatrzenia w wodę niż tereny wyżynne.

Piasutno bardziej rozrzucone na większej przestrzeni nie utworzyło większych jednostek, gdyż teren o nielicznych wyniosłościach wśród łąk nie sprzyja osadnictwu.

Parzychy ilustrują II etap rozwoju osiedli, gdy wieś wyczerpując nadające się do uprawy grunty szuka coraz dalej w promieniu do 10 km. Bardziej przedsiębiorcze jednostki przenoszą się na nowe tereny, dając początek nowemu osiedlu. "Kudnicze" - to osiedle zostało prawdopodobnie założone przez nieskanców Wyku (10 km. odległego).

Osiedla lewej strony są starsze i za wyjątkiem Mątewicy, Szablaka i Sławca Włosciańskiego są to dawne zaścianki szlacheckie.

Wg. Glogera i Słownika geograficznego pierwsze wzmianki o tych osiedlach pochodzą z roku:

1676	Chmielewo	-	gniazdo Chmielewskich
1465	Dzieżgi	"	Dzieżgowskich
1676	Grady	"	Gradzkich
XV w.	Grzymały	"	Grzymałów
1466	Sławiec	"	Sleszyńskich
XVII	Mątewica	wg. mapy "Osadnictwo puszczy kurpiowskiej"	

Sytuacja osiedli w dolinach rzeczek w pobliżu łąk i wody.

Na mapie pruskiej z 1795 zwraca uwagę ciekawy plan Jankowa.

Dane D.G.S.

A)

Liczba ludności

Rek	1564	1616	1660	1676	1777	1797	1808	1810	1827	1857	1860	1872	1886	1897	1908	1913	1921	1931	1939	1946
1. Łemża	3288	-	-	292	1068	1166	1516	1866	3265	5894	6072	13858	16760	19223	24840	-	22014	25022	-	13772
2. Kelna	1560	209	-	89	1134	1026	1121	1196	2083	3409	3715	4783	5368	4876	5264	-	4494	5300	5100	3300
3. Nowogród	1800	-	540	133	834	1134	1022	1097	1563	2193	2275	-	3078	-	-	4000	1856	2379	2568	5500
4. Ostrołęka	2064	1380	-	413	1674	1824	2036	1195	3030	3366	3460	5987	5865	17965	11455	-	9145	13341	-	9279
5. Myszyniec	-	-	-	-	1078	905	1233	1667	-	3019	-	-	-	-	-	-	1872	-	-	-

Skład wyznaniowy ludności

	1839	1850	1860	1886	1938	1946
ludność wyzn. Kat.	1070	1015	1095			
" " ewang.	94	58	69	1470	1832	1134
" żydowska	831	920	1111	1608	736	0

Ubytek ludności żydowskiej całkowity. Ubytek prawdziwego polskiej trudno stwierdzić, gdyż część ludności nowogrodu mieszka czasowo w okolicznych wsiach.

Liczba domów

Data	1564	1777	1797	1827	1860	1886	1913	Iw.sw.	1939	1945
nowogrod	300	139	189	220	257	307	400	6	472	4
Łomża	548	178	194	340	476	777				

Tereny projektowanej gminy zbiorowej

	1. ludności			1. domów		
	1827	1860	1946	1827	1860	1946
Znojna						
Zońna	337		1740	22		
Parzychy	36		60	5		
Dębniaki	180		610	35		
Gawrychy	127		568	22		
Taborzy, Piątki	139		460			
Jurki, Zrębisko	116		214	12		
Ptaki	57		11	6		
Baliki	-		42			
Serwatki	64		84	10		
Rudka Skroda	38		352	7		
Dobrylas	568	983	1124	105		
Piasutno	155		176	31		
Morgowniki	99		184	18		
Mętwa	-		726			
Szablak	-	141	117		28	
Grzynaly N.	123		210	22		
Sławiec D.iW.	106		615	16		
Chmielewo	-		81			
Grady	-		391			
Suliny	-		109			
Dzieźgi	-		100			
Jankowo Sk.	112	191	162	24	17	
Jankowo Wl.	196	370	300	44	45	

B) Użytkowanie terenu 1947 w ha

Gromady	pow.ogol.	ter.orne	laki	pastwisk.	lasy	nieuzytki
Zbojna	1013.74	464.59	241.75	203.32	9.63	94.45
Parzychy						
Dębiki	307.21	146.40	84.38	51.60	8.28	16.55
Gawrychy	575.13	176.08	313.43	14.0	42.62	-
Taborzy, Pianki	409.50	173.30	107.32	81.04	19.68	28.17
Jurki, Zrebiako	241.30	112.35	34.0	43.20	40.70	11.05
Ptaki)						
Baliki)	168.0	94.0	12.0	16.0	36.0	1.0
Serwatki)						
Kudka Skroda	239	101	35.75	47.0	26.0	23.25
Bobrylas	731.02	361.04	184.9	57.38	24.24	-
Piasutno	240.0	115.06	48.50	44.6	25.0	5.50
Morgowniki	125.11	80.85	26.08	3.0	-	15.18
Matwica	1121.0	685.0	167.0	163.0	52.0	53.0
● Jablak	192.0	113.0	32.0	7.5	14.25	25.25
Grzynaly M.	383.0	259.0	12.25	31.25	47.50	33.75
Sławiec D.W.	380.41	206.2	23.75	9.44	43.01	90.0
Chacielewo	317.0	214.0	20.0	6.0	42.0	30.0
Grady	555.0	292.0	29.75	106.75	9.0	17.0
Suliny	146.0	112.0	11.0	20.10	-	2.35
Dzieszi	127.0	93.8	4.45	26.25	-	2.50
Jankowo Skatbo.	196.0	141.0	17.0	16.25	6.75	6.25
" Mlodz.	336.0	263.0	28.0	6.0	22.50	15.15

Dane: Zarząd gminy Zbojna, ref. rolny Star. Komzyńskiego. Wg. oceny ref. rolnego cyfry mogą się różnić o kilkadziesiąt nawet % od rzeczywistości.

	pola orne	laki	pastw.	lasy	nieuzytki	zabud.
Nowogród	1686.0	497	493	630	62	87
● gminy pr. str. war.	3040.0	3815.0	-	5000.0		x)
" " lewa " "	4530.0	1210.0	-	728.0		x)

Gleby %

przenno-buracz przen-zyt. zytnio-kart.

Nowogród	4.1	10.72	85.18
Proj. gmina zbiorwa	brak	danych	

X) Wyliczenia z mapy szta bowej 1:25000

Struktura gospodarstw wiejskich 1947 r.

	2 ha	2-5	5-8	8-10	10-20	>20
Nowogród	24	86	53	10	1	-
Morgowniki	7	11	6	4	3	-
Zbójna	22	57	53	23	15	3
Parzychy						
Debniki	3	15	22	5	8	-
Gawrzychy	8	10	21	13	20	-
Taborz. Pianki	1	9	19	14	12	-
Jurki, Zrebisko	-	2	3	4	12	1
Ptaki						
Baliki						
Serwatki						
Rudka Skroda	-	3	7	10	10	-
Dobrylas	9	67	36	14	13	-
Piasutno	2	8	8	9	8	8
Mątwica	3	16	71	65	3	-
Szablak	1	5	15	5	7	-
Grzymaly N.	-	2	3	-	35	-
Sławiec D.W.	6	16	18	7	12	8
Chmielewo	1	4	5	3	3	-
Grady	1	16	15	8	14	-
Suliny	-	1	14	3	4	-
Dziezgi	-	2	8	2	4	-
Jankowo Skarbowo	3	8	15	6	2	-
" " Rodzian.	3	53	11	-	-	-

Dane: Zarząd gminy Zbójna i ref. rolny Starostwa łomżyńskiego.
Założenia te same jak do użytkowania terenu.

Plonty z 1 ha w g. - Nowogród.

Rok	pszenica	żyto	jęczmień	owies	ziemiak	gryka	len nasien.	len w. k.
1934	18.0	17.7	18.9	12.6	118	6.4	4.0	18.0
1947	6.0	7.0		10.0	150			

Siano

Rok	łaki nizinne		łaki polne		łaki mel.
	I pos.	II pos.	I pos.	II pos.	I pos.
1934	13.0	7.5	13.2	11.5	23.0

Dane: Meyer, "Stan gospodarczy ...", ref. rolny star. łomżyńskiego.

Średnie z 1934 roku dla żyta, ziemniaków i gryki są wyższe niż dla całej Polski.

W o d o w i a

	konie	bydło	trzoda chl.	owce	kozy	drób
1824 rok	168	515	289	1056	-	-
1934 "	306	356	210	362	25	-
1946 "	142	118	82	17	0	-

Dane: A. Chętnik Nowogród - „Dawny gród Książat mazowieckich, Mayer, Stan gospodarczy powiatu łomżyńskiego, ref. rolny star. łomżyńskiego.

Uwaga

----- Ciekawy spadek hodowli bydła rogatego i owiec w zestawieniu ze zmianami w rzemiośle (zanik tkactwa, garbarstwa farbiarstwa, spadek krawiectwa w okr. 1880 - 1939).

Tereny projektowanej gminy 1946 r.

	konie	bydło	trzoda chl.	owce	kozy	drób
Zbójna	100	109	106			171
Parzychy						
Dębniaki	45	58	-	1		117
Gawrychy	55	82	33	41		362
Taborzy, Pianki	41	49	4			89
Jurki, Zrebisko	15	14	1	24		94
Ptaki						
Maliki	32	28	26	30		55
Berwatki						
Rudka Skroda	20	25	29			82
Dobrylas	90	149				739
Piasutno	27	26	6			46
Morgowniki	9	14	1			
Katwica	119	145	144			226
Szablak	24	29	8	6		17
Grzymaly M.	27	26	21	1		27
Sławiec D. W.	27	27				46
Chmielewo	12	15	2			16
Grady	32	22	23	1		15
Suliny	15	15	1	1		6
Dzieżgi	16	16	12			19
Jankowo Skarbowo	19	21	3	4		40
" Młodziankowo	51	39	8	2		2

Dane: Z. gminy Zbójna i ref. rolny starostwa łomżyńskiego. Zwraca uwagę upadek hodowli owiec, rozwiniętej w XIX w. mimo to średnia dla Polski była jeszcze w 1934 r. niższa w Nowogrodzie.

Ilość inwentarza na 100 ha 1934 r.

	konie	bydło rog.	trzoda chl.	owce
Nowogród	8.8	10.2	6.0	10.3
Polska	10.6	25.2	18.8	6.7

Hodowla koni, bydła i trzody chlewnej nawet w 1827 była niższa od średniej dla Polski w 1934 r. Mayer pisze, że hodowle owiec należy rozwinąć na tych terenach gdyż "owca zużytkowuje mało wartościowe pasze i sianę, strączyny lubinowe, kiszonki okopowe, wykorzystuje gorsze suche pastwiska. Ponowne rozwinięcie hodowli na terenie puszczy kurpiowskiej dałoby podstawę planowanego przemysłu włókienniczego w rejonie Łomża - Białystok, w Łomży, w Nowogrodzie zaś możliwości rozwinięcia warsztatów tkackich wykorzystujących zdolności artystyczne kurpiów.

Pszczelarstwo

1564 - Nowogród ma 69 bartników
1810 na terenie Zagajnicy Nowogrodzkiej istnieje 209
doglądanych barci.
Pszczelarstwo zostało planowo zniszczone przez rząd
rosyjski w XIX w. przez wycięcie barci. (pszczoły wyginęły)
Należałoby je wznowić w nowoczesnej formie (podstawy dają
Łąki, których na Kurpiach jest ca 3 razy więcej niż pól
ornych i uprawa gryki).

Rybolóstwo

Narew i Pissa obfitowały niegdyś w ryby o czym świadczą liczne
dokumenty. Spadek zarybienia ilustruje czynsz dzierżawcy brzo-
gów Narwi uzyskiwany przez Z.M. Nowogrodu 1900 - 100 rubli,
parę lat później 60 rubli, 1909 - 30 rubli.
Należałoby rozważyć możliwości założenia stawów rybnych na
terenach po wyeksploatowaniu torfu w Dąbnikach, Gawrychach,
(Łokieć), Matwicy, Chmielewie i innych. 1564 - rybaków 18
1947 - " 6 (rodzin)

Lasy

Przed okresem rozpoczęcia osadnictwa lasy między Pissą a Szkwą -
Zagajnica nowogrodzka - były w administracji starosty komzyna-
kiego.
1880 - nadleśnictwo nowogrodzkie, obejmujące lasy po obu stro-
nach Pissy, nad Szkwą i Kołogą, liczą 31892 morgów.
1939 nadleśnictwo nowogrodzkie obejmuje lasy gminy Gawrychy
(Zbojna)
wg. mapy sztabowej 1:25000 z okresu ok. 1930 r. pow. lasów
prawej strony Narwi w granicach proj. gminy wynosi ca 5.000 ha
lewej 428 ha. Sygnalizowane są obecnie duże zniszczenia drzewo-
stanu w czasie II wojny światowej. Danych cyfrowych brak.
Przypuszczać należy, że przez długi czas tartaki Nowogrodu
korzystały będą jedynie z drzewa splawianego.
1939 - w Morgownikach znajdowały się szkółki leśne i suszarnia
szyszek na nasiona.

Meljoracje

Danych cyfrowych brak. W 1936-7 prowadzono roboty meljoracyjne
w korycie dawnej Narwi (Jednaczewo - Matwica-Szablak) i nad
Pissą wykonane w 50%. Po prawej stronie Narwi (gmina Gawrychy)
konieczne przeprowadzenie robot meljoracyjnych - kanałów na
odwadniająjących. Charakterystyczne było, że Niemcy po wykonaniu
meljoracji na swych terenach przylegających do puszczy Kurpio-
wskiej przez Niemieckie Towarzystwo Rolnicze w końcu XIX w.
Zwrócili się z propozycją wykonania robot meljoracyjnych i
regulacyjnych na terenie polskim, gdyż brak kanałów odwadnia-
jących i wzrastające zamulenie rzek i strumieni powodowało za-
mulenie własnych rowów.

Komasacje

W 1938 ukończono scalenie lewobrzeżnych terenów w Nowogrodzie
trwające 15 lat. Na terenach prawobrzeżnych - lasy, Łąki, nie-
użytki nie ukończono dotąd scalenia.
W gminie Gawrychy (Zbojna) w granicach proj. gminy jedynie
Dąbniki i Morgowniki nie są scalone (ref. rolny star. Ostroleck).

Kopaliny

Sygnalizowany torf - Gawrychy (Łokieć 200 ha) Dąbniki, Dobry-
las (Brzozówka) dolina Pissy, Skrody i narwi (Matwica) oraz
Krzywej nogi (Chmielewo) Należałoby zbadać wartości i wielkość
tych ~~zwarstw~~ pokładów.
Ruda darniowa - obficie występująca na Łąkach puszczy kurpiowski
wykorzystywana w przeszłości do wytopienia żelaza w kuźnicach-
Parzychy (Ruda Pucharowo) i Ruda Skroda.
Zwir i piasek wykorzystywany przez betoniarne w Zbojnie i
nowogrodzie.

D. Przemysł	Wiatraki			Młyny w.			Młyny m.			Piekarnie		
	1880	1939	1947	1880	1939	1947	1880	1939	1947	1880	1939	1947
Nowogród	-	4	-	1	-	-	-	2	2	-	1	-
Zbójna	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dobrylas	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Rudka Skroda	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Serwatki	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Ptaki	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Dębniaki	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Matwica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jankowo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(w 1969 było 17)

Charakterystyczny zanik młynów wodnych w pobliżu Nowogrodu (Ptaki ujęcie Pissy) odsunięcie się ich dalej (Dobrylas, Rudka) przy jednoczesnym powstaniu młynów motorowych i wiatraków w Nowogrodzie. W przyszłości należy liczyć się z powstaniem młynów elektrycznych w gminach sąsiednich i zanikiem dalszym młynów wodnych w granicach proj. gminy (o zbyt dużym promieniu obsługi). Grupa młynów Nowogrodu, Dobregołasa, i Rudki obsługiwała bowiem teren Wyszyniec, Kolno, Łomża, Miastkowo - przy istniejących młynach w Stanisławowie (obecnie zniszczony) Potasiu, Popielkach, Penzie, Zaruziu, Bartkowiznie, oraz wiatraka w Lipnikach.

Charakterystyczna sytuacja tartaków: z 1939 r. po prawej stronie Narwi, założonego w czasie I-ej wojny światowej przez Niemców, wraz z kolejką wąskotorową, dla eksploatacji lasów prawobrzeżnych i obecna wykorzystująca splawianie drzewo z puszczy Augustowskiej i Białowieskiej - nad Narwią, na lewym brzegu.

W przyszłości należy liczyć się z tym, że ze sprawu Narwią korzyść będzie przede wszystkim Łomża, a ze spławu Pissą (puszcza Piska) i z zaplecza puszczy kurpiowskiej Nowogród, gdzie niezależnie od Łomży powinien powstać, przez tartaków przemysł drzewny. Oczywiście należałoby opracować program miast Ostrołęki, Pissu, Kolna, Łomży, Nowogrodu ze ścisłym podziałem ról. Do 1939 roku w miastach wspomnianych polskich istniała jedynie w Ostrołęce fabryka stolarki budowlanej (poza tartakami) W Nowogrodzie wykonują obecnie łodzie rybackie - może mogłaby powstać stocznia.

Sytuację tartaków i przemysłu drzewnego w przyszłości, należy przewidywać w pobliżu ujścia Pissy do Narwi, łącząca, możliwości wykorzystania dróg wodnych i zaplecza puszczy kurpiowskiej. Kolejka wąskotorowa winna pozostać jako robocza. Należy wykorzystać przytem i zdolności miejscowej ludności (przemysł artystyczny zabawki, rzeźba, meble). W związku z hodowlą, po wykonaniu melioracji i ew. powstaniu stawów rybnych po wyeksploatowaniu torfu, mógłby powstać przemysł konserwowy rybny i mięsny. Łączy się to jednak z analogicznym zagospodarowaniem terenów nad Biebrzą i ew. powstaniem tam podobnego przemysłu lub centralnie umieszczonego w Łomży.

Dalsze możliwości do rozpatrzenia - to przy wznowieniu pszczelarstwa - przeróbka miodu i wosku, jagody leśne i grzyby - konserwy, olejarnia (istnieje jedna ręczna w Lipnikach) suszarnie, roczarnie i przedziałnie inu oraz wytwornie mleci.

Rozważania powyższe dotyczą miasta 5-6 tys., która w związku z tym winno rozwinąć się raczej na prawym brzegu Narwi w rejonie Mergownik, jako osada fabryczna 2-3 tysięczna. Sytuacja ściśle uwarunkowana jest jeszcze badaniami fizjograficznymi (głównie hydrograficznymi)

W Nowogrodzie lewobrzeżnym o 3 tys. mieszkań. przewidujemy rzeźnię mleczarnię i jeżeźnię, magazyn zbożowy, młyny, piekarnię mechaniczną, garbarnię, betoniarnię, tartak nad Narwią, (w okresie późniejszym byłby zlikwidowany podobnie jak tartak w Zbójnie i przeniesiony na prawa, stronę), wypożyczalnię maszyn rolniczych i warsztaty naprawcze.

Rzemiosła

	1564	1569	1620	1860	1934	1939	1947
Brukarze							
Ciesle				3	3	5	28
Dekarze							
Kominiarze							
Malarze							
Murarze				1	2		9
Szklarze				2			
Zduni				4			
Bednarze			6			2	
Kłodzkieje i stel.16			21	1	2		
Koszykarze							
Stolarze			4	6	11	15	7
Blecharze				1			1
Kowale			10	5	8	7	
Ślusarze					1		1
Zegarmistrze					1		
Czapnicy				6			
Krawcy				25	20	17	8
Powroźnicy				1			
Tapicerzy							1
Tkacze				7x)			
Garbarze				8xx)			
Rymarze				1	2	3	
Szewcy	14		7	10	12	17	3
Kuśnierze				3			
Piekarze				13	9	5xxx)	2
Rzeźnicy wędł.				12	17		
Olejarze				2			
Piwowarzy	30	14					
Farbiarze				3			
Szolarze		2		2			

x) Jarmentowski nazywa ich fabrykantami sukna, samodziolu, kuczboj, flaneli, der. Słownik geogr. fabrykami grubego sukna.

xx) Jarmentowski nazywa ich garbarzami, Słownik geograficzny - garbarni mi.

xxx) Liczba piekarń.

1564 - 1569 piwowarzy. W późniejszych latach brak tego rzemiosła. należy to zestawić w 1836r. z istnieniem 4 browarów w pobliżu Łomży (m. innemi Kupiski, Drozdowo)

1860 7 fabryk czy fabrykantów sukna. należy zestawić brak tego zawodu w latach następnych ze zmianami w hodowli. W przyszłości należy się liczyć z ewentualnym powstaniem tkactwa artystycznego.

1860 8 garbarzy czy garbarni. brak tego rzemiosła w latach następnych należy zestawić ze zmianami w hodowli. W przyszłości przy ponownym rozwinięciu hodowli należy liczyć się z powstaniem garbarni (przemysł)

1934 - 1939 wzrost rzemiosła stolarskiego należy związać z powstaniem tartaków.

1860 - 1934 brak rzeźnictwa i wędliniarstwa pozorny - przy wzroście liczby sklepów rzeźniczych i wędliniarskich. W przyszłości należy się jednak liczyć, że rzeźnia w dużym procencie zmniejszy liczbę zatrudnionych w tym rzemiosle.

- 1947 duża liczba cieśli i murarzy spowodowana przewidywaną odbudową miasta. W przyszłości należy liczyć się z dalszym wzrostem zmniejsza budowlanego (Dla orientacji do budowy części "jądra" w granicach planu zabytkowego potrzeba 25 rzem. w okresie 30 lat).
 Należy przy budowie szlacheza Nowogrodu prawobrzeżnego liczyć się z udziałem przedsiębiorstw budowlanych innych miast.
 — W przyszłości przy obsadzeniu nieużytków nadrzecznych wiklina, należy liczyć się z powstaniem większego warsztatu koszykarskiego.
 Wg. rel. przemysłowego star. Komaryńskiego, mógłby on zatrudnić ok. 20 - 30 osób.
 — Należy się liczyć z potrzebą elektro- i radio-techników.
 — Należy się liczyć z dalszym wzrostem rzemiosła szewskiego i krawieckiego wobec wzrastającego uprzemysłowienia tych zawodów.
 w 1880 istniały w Nowogrodzie cecny: młynarski, piekarski, bednarski, krawiecki, rzeźnicki, kowalski, garncarski.

Handel Banki

	S. gastron.			S. odzieżowe			S.m. żel.			Spok-kolon.		
	1880	1939	1947	1880	1939	1947	1880	1939	1947	1880	1939	1947
Nowogrod	7	5	2	4			3			19	35	7
Łódźna												3
Bobrylas												

1939r Brak sklepów odzieżowych i wyrobów żelaznych pezoray - liczba sklepów spożywczo-kolonialnych - 35 obejmuje i ten rodzaj handlu. 19 sklepów spożywczo-kol. w 1880r. to handlarze towarów, zboża, siana i soli (121).
 Oznaczenia(1) - powstanie w najbliższym czasie.

Targi tygodniowe

W XIX w aż do 1939 roku dwa razy w tygodniu we wtorek i piątek. Obecnie jeszcze nie zorganizowane.

Jarmarki coroczne

w liczbie sześciu i dwu tygodniowe.

w 1860 roku wg. Jarmentowskiego przedmiotem handlu były: skóry wyprawione i surowe, towary koniowe, narzędzia gospodarskie, zboże, konie, bydło, świnię, drób, masło, sery, grzyby, miód, wosk, len, pierze, sukno, dery, wełna o wartości 12.250 rubli.

Należy wspomnieć też o handlu z Prusami i handlu wewnętrznym dzięki którym w okresie wczesnohistorycznym rozwinął się Nowogrod. Najczęściej handlowało wówczas zbożem, drzewem, popiołem, skórami, rojem, woskiem, miodem. Głównymi przedmiotami handlu z Prusami była sól i szelazo - dostarczane z południa Polaki. (Pazyra)

W wieku XVII, XVIII i początkiem XIX z Nowogrodu droga Lądowa, (Jarmarkami - do dwustu) i wodna (Pissa) szły do Prus: gryka, prosz, skóry, wosk, z Prus natomiast: zboże, ryby, drzewo, spirytus. Handel ten najbardziej ożywiony był w latach 1795 - 1823.

Po 1823 r. zamknięto granicę i handel zamarł, spławiane jeszcze przez pewien czas drzewo i ryby. (Jarmentowski, Słownik geogr.) Okres ożywionego handlu z Prusami był okresem rozwoju Nowogrodu i miast nad Pissą. Grabski wspomina o rostkowie Pissa, który w tym okresie zorganizował żeglugę po jeziorach i Pissie docierając aż do Warszawy.

Komunikacja

Dwie wzmianki, uż Pazyry - że Nowogrod rozwinął się dzięki handlowi z Prusami i w Słowniku geograficznym oraz u Połujńskiego, gdzie przy opisie wydrucia z okresu panowania Władysława IV znajduje

wzmianka, że nowogród swój ówczesny rozwój zawdzięcza położeniu na szlaku Warszawa - Królewiec skłoniły nas do przesledzenia tego zagadnienia. Wynik potwierdził wzmiankę Słownika geogr. i pozwolił na wysunięcie przypuszczenia, że szlak z okresu Władysława IV na odcinku Ostrołęka - Królewiec jest identyczny z dawniejszym. Zaczyna być może wschodnie Mazowsze i wschodnią Polkę z Prusami. Wiadomości wstępne. Prusy pogańskie stanowiły twierdzą obronioną przez naturę - wagorza moreny czołowej, jeziora i bagniste puszczę, stanowiące doskonałą obronę terenu, do którego prowadzili zasadniczo cztery drogi. Dwie nadmorskie wschodnią i zachodnią, które miały stoki polskie i krzyżackie na Prusy i litewskie, a w czasie I-oj wojny świątowej Remenkampfa od zachodu. Od południa rejon Granwaldu i Tanenberga szlak Jagiello i Sauscowa i rejon Bartoszyce na zachód wielkich jezior Śniardwy i Mamry.

W okresie wczesnohistorycznym i średniowiecznym idące wzdłuż rzek osadnictwo na Mazowszu z jednej strony miało swą południowo-wschodnią granicę na Orzycu, nad którym leży Maków i Chorzele, z drugiej zachodnią granicę na Pissie, u ujścia której do Narwi leży Nowogród, a dalej na północ Kolno (stare - leżące nad Pissą) Obszar między Orzycem a Pissą pozostał do XVII w. niezaludniony była to puszcza Galindzka (Karpiowska)

Handel z Prusami był b. ożywiony skoro jednym z środków jakie zastosowało papieństwo by skłonić Prusów do przyjęcia chrześcijaństwa była blokada handlowa (przedewszystkiem wstrzymanie dostaw soli i żelaza)

Najbogatszym i najgęściej zaludnionym obszarem Prus pogańskich była Sambja, w której później powstał Królewiec.

Otóż szlak z Sambji (Królewiec) poprzez bramę w rejonie Bartoszyce, wychodząc na południe rozdwajał się w dwóch kierunkach: szlak po zachodniej stronie puszczy i Narwi biegł z Królewiec na Bartoszyce, Szczętne, Chorzele, Maków wzdłuż Orzycy, a szlak po wschodniej stronie Narwi szedł z Bartoszyce na Reszel, Kragowo, Pisz, Kolno, Nowogród, Jankowo, Ostrołękę wzdłuż Pissy i Narwi.

Dowody

1. Wg. Szelęgowskiego najstarsze szlaki na północ do Prus i Jaskwiec; dla ruchu transjutowego szły przez Maków i Wiznę, gdzie znajdowały się stacje celne.
2. Kolno jest po Wisnie najstarszym miastem półn-wschodniego Mazowsza; pierwsza wzmianka 1222, prawa miejskie otrzymało w 1425 r. przy czym Pazyra twierdzi, że miało wtedy już charakter miasta podczas gdy Łomża i Nowogród były jeszcze podgrodziami wal. otwartymi osadami targowymi. Prawa miejskie otrzymały równocześnie 1428 roku. Można przypuszczać, że rozwój swój Kolno - pograniczne najbardziej na północ wysunięte miasto Mazowsza, musiało zawdzięczać handlowi skoro nie pozostało jedynie twierdzą.
3. Miasta i szlaki Prus Krzyżackich są, wopółczesne miastem polskim na tych szlakach:

Reszel	budowa banku	1240r.
Pisz	" "	1344
Szczytne	" "	1266
Pisz	otrzymuje prawa miejskie	1645 r.
Kragowo	" "	1444 r.
Szczytne	" "	1616 r.
4. W Reszlu, a więc na szlaku na Kolno-Nowogród znajduje się największa zachowana z czasów krzyżackich inwestycja drogowo - kilkupiętrowy most na rzece Zainie.
5. Z Pissy w mistrz Winx von Kniprode (1351- 1382) wyrusza na wyprawę, korzystając z drogi wodnej Pissy i Narwi i dociera Wisła do Malborka.
6. Z Pissy w mistrz (?) Rabe w 1391 r. wyrusza na wyprawę na Mazowsze przeciw Władysławowi Jagiello. Korzysta również z drogi wodnej Pissy i Narwi.

7. Polski atak na Prusy w 1519 r. przeciw ostatniemu w. książcy Albrechtowi idzie przez Pisz i Mrągowo.
8. Największy ruch pocztowy w 1790 roku idzie z Królewca przez Bartoszyce ku Szczytnu i na Pisz (z lekką przewagą kierunku na Szczytno).
9. W pierwszej połowie XIX wieku obie te drogi należą do pierwszych, które otrzymują bitą nawierzchnię.
10. Mapa pruska z 1795 roku wykazuje kierunek szlaku Ostrołęka przez Jankowo, Nowogród, Serwatki, Rudkę, Cwałiny, Katy, Raków, Borkowo na Kolno. Kierunek ten jest bliźniaczy niż z Łomży na Pisz i Chłudnie, co mogłoby potwierdzić jego ważność.
11. Napoleon przed wyprawą na Moskwę rozkazuje gubernatorowi Prus Rogendorffowi uporządkować szlak (Warszawa)-Szczytno - Królewiec.

Nowogród zatem w okresie wczesnohistorycznym i średnio-wiecznym leżał na szlaku przybrzeżnym, idącym wzdłuż Narwi z Ostrołęki na Łomżę, przy odgałęzieniu przedciągającym przez bród na Narwi na Kolno i Prusom wschodnią.

Obecnie skrzyżowanie Ostrołęka - Kolno i Łomża - Maszyniec, jest oczywiście późniejsze i pojawiła się z chwilą rozpoczęcia kolonizacji puszczy Galindzkiej (Kurpiowskiej) w połowie 17 w. Z tego okresu niewątpliwie pochodzi pierwsza wzmianka o Myszynie (1654) jako o wsi kościelnej i targowej. Prawdopodobnie otrzymuje on 1791 roku by utracić je w 1869. Na mapie pruskiej 1795 roku szlak ten istnieje, różniąc się jednak w swym przebiegu z dzisiejszym.

Dzisiejszy układ drogowy pochodzi z XIX w. i I-ej wojny światowej.

Znika szlak nadbrzeżny Ostrołęka - Nowogród - Łomża, otrzymując skróty Ostrołęka - Miastkowo - Łomża z odgałęzieniem Miastkowo - Nowogród. W 1916 roku Niemcy budują szosę Łomża - Nowogród - Myszyniec w swym obecnym przebiegu i odcinek Miastkowo - Nowogród - Stawiska (drogi gminne).

Z tego okresu pochodzi kolejka wąskotorowa Łomża - Nowogród - Myszyniec wybudowana dla eksploatacji puszczy, a w okresie 1918-1944 służąca do ruchu osobowego. Rozszerzona w 1944 odbudowana jest i czynna już obecnie (1948).

Plan krajowy 7

Plan krajowy przewiduje:

1. Budowę połączenia drogowego okręgu przemysłowego Białystok-Łomża przez Nowogród, Myszyniec, Szczytno do Elbląga i Gdańska (droga państwowa)
 2. Budowę kolei II torowej na tej samej trasie.
 3. Plan przewiduje tereny jezior mazurskich i tereny nad Narwią, i Piszą na tereny wypoczynkowe. Rozważa się budowę połączenia Ostrołęka - Nowogród - Pisz. Ministerstwo Komunikacji wysuwa kontyprojekt połączenia Ostrołęka - Łomża - Pisz. Wydaje się, że ten ostatni wyeliminowałby całkowicie tereny nad Narwią i Piszą na korzyść terenów nad jeziorami mazurskimi, i że połączenie (choćby 1-ne torowe), obsługujące osiedla położone nad rzeką Piszą i Narwią, jest potrzebne.
- Droga Warszawa - Nowogród - jeziora mazurskie staje się drogą o charakterze turystycznym.
- Komunikacja lokalna i wewnętrzna miasta.

Połączenie z osiedlami wiejskimi tworzą charakterystyczny układ promienisty uzupełniony połączeniami między osiedlami. niezbędna będzie korekta w związku z budową stacji kolejowej kierunku na Sławiec

Przeprawa przez Narwę.

W okresie wczesnohistorycznym korzystano z brodu powyżej ujścia Pissy na Narwi i z brodu na Pisie w pobliżu Morgownik.

Pierwsze wzmianki o moście z XVI w.

w 1844

wybudowano most, częściowo spalony w 1865r., wyreperowany, zniszczony przez powódź 1885 roku. Do mostu tego prowadziła droga ul. Staromostową. Na mapie sztabowej (1:25.000) zaznaczona jest po prawej stronie rzeki pozostała grobla prowadząca na ten most, sytuowany w pobliżu brodu.

W okresie I-ej wojny światowej Niemcy budują 2 mosty na kierunku na Myszyńiec na zachód od wielkiego wawozu i na kierunku na Kolno na wschód od wschodniego mniejszego wawozu. Z tego okresu pochodzi też odcięcie kościoła od reszty terenów kościelnych ważnym kierunkiem przelotowym przez miasto.

Mosty te są spalone przez Rosjan w 1920 roku.

Państwo Polskie odbudowuje most zachodni uzupełniając go mostem w Morgownikach na kierunku na Kolno.

Obecnie po II-ej wojnie światowej zniszczony most zachodni znajduje się w odbudowie.

Ogólna długość sieci ulicznej	5221 mtr.
w tym brakowanych	ca 4000 "

Komunikacja wewnętrzna najwcześniej rozwiązana była w okresie wczesnohistorycznym; na przecięciu się szlaku przybrzeżnego omijającego wawozy z drogą, przez bród usytuował się plac targowy. Przesunięcie się rynku ku skarpcie i prawdopodobny wczesny zanik odcinka szlaku przybrzeżnego na pół-wschód od miasta na rzecz obecnego skrótu Matwica Nowogród zmieniło pierwotny układ przewidziany. Dojazdy do rynku są jednak jeszcze dobre. Układ ten został poprawiony przez Niemców w czasie I-ej wojny światowej, bo odsuwając punkty przeprawy na północ i południe od starego miasta nie rozwiązywali oni dojazdów z kierunków z rzeki i od strony Miastkowa do rynku i "Kolskiego rynku" uszczelnionego * na terenie dawnego grodu.

Przy rozwiązywaniu układu komunikacji, z uwzględnieniem wytycznych planu krajowego, ruch dalekobieżny przelotowy przeprowadzić należy w pasie zielonym izolującym tereny mieszkalne terenów stacji i przemysłu, odsuwając go od osrodków. Główny ruch wewnętrzny musi umożliwić dobre dojazdy do ośrodka dyspozycji i handlu. Rozważyć należy przytem zagadnienie dojazdów do kościoła, dworca, zagadnienie ruchów pieszych docelowych - do kościoła, rynku, targowiska, dworca, terenów przemysłowych szkół i zagadnienie ruchów spacerowych.

Ruch gospodarczy (towarowy) wyłączać z ruchu dalekobieżnego przy wjeździe do miast wyznaczając mu specjalną, arterię główną. Rozważyć przytem należy: ruchy do terenów przemysłowych, targowiska, stodoł, ruchy wozów na pola i łąki, ruchy bydła na łąki. Wzajemne zgranie tych ruchów pozwoli na właściwe usytuowanie targowiska (które należy usunąć z terenów dawnego grodu) i terenów dyspozycji administracyjnej, kulturalnej, społecznej, gospodarczej oraz ośrodka handlowego.

Komunikacja wodna

W granicach projektowanej gminy zbiorowej znajduje się:

Narwa	Narwa	długość	15 km.
	Pissa	"	15 km.
	Skroda	"	5 km.

Dane historyczne

- XIV w. Władysław von Aniprede (1351-62) w swej wyprawie korzystał z drogi wodnej Pissy i Narwi.
- 1573 Wzmianka o sędziusze na Narwi, która jest spławna od Wisły w dół rzeki.
- 1391 pierwsze ślady handlu drzewem w archiwum gdańskim (1428 - grosskunderp drzewa klepkowego z puszczy ostrołęckiej - 9-12 grzywien, 1527 - kopa bełek z Łomży - 4 st.)
- 1409 Spław siewiczny upolowanej w puszczy białostockiej - solumaj najdziej stał się zapasem dla wojsk Wł. Jagiello.
- 1415 Port gdański zawalony drzewem pochodzącym z tej części Mazowsza.
- 1477 i 1497 - wzmianki o spławności Narwi.
- 1581 wzmianka o zaopatrzeniu składów soli w Łomży 1500 beczkami soli z Bechni i Wisliczki drogą wodną.
- XVI w. Początek wywozu potażu z puszczy koło Łomży.
- XVII - XVIII - XIX w. Handel z Prusami jak wspomniano, szedł Pissą, Narwią i Wisłą, docierając aż do Warszawy. Po Narwi i Pissie Chociński statki, berliński i tratwy.
- 1861 Upadek sędziuszy na skutek budowy kolei Warszawsko-Petersburskiej. Pozostał tylko spław drzewa.
- XX w. ~~W latach 1935-1936~~ Spław setek tratw w ciągu tygodnia. W 1935 spłynęło do kilku na miesiąc na Narwi i jednej na Pissie. Spław dawek zajęcie ludności Nowogrodu, która chodziła aż do Tykocina, punktu początkowego spławu; w Łomży i Nowogrodzie znajdowały się przystanki orylickie (flisackie)

Obecnie Pissa z racji ~~zakazania~~ szulenia nadaje się tylko do spławu.

W przyszłości należy spodziewać się:

1. Ruchu turystycznego skierowanego ku i z jezior Mazurskich.
2. Wykorzystania Narwi i Pissy dla zaopatrzenia w drzewo przemysłu w Nowogrodzie. Zwłaszcza Pissy, która w przeszłości łączyła tereny Prus z Mazowszem. Niemcy dla związania tych terenów z północą wybudowali kanał mazurski długości 51 km. Łączący jezioro Mamry z Żyła i Pregoła, na którym chodziły mogły statki 150 tonnowe. Dziś, po odcieciu Królewca ciążenie tych terenów na południe tak, jak to było w przeszłości jest niewatpliwe. Nowogrod zaś, leżący na przecięciu planowanych szlaków drogowych i kolejowych z drogą wodną na Pissie (mogącą być wykorzystaną dla celów gospodarczych i turystycznych po uregulowaniu i pogłębieniu) ma szansę rozwoju pomimo bliskości Łomży, korzystając z niezniszczonej puszczy Piskiej.

f) służba publiczna, oświata, lecznictwo.

	Z.M.			Z.G.			Sołectwo			ag.poczto.wa		
	1880	1939	1947	1880	1939	1947	1880	1939	1947	1880	1939	1947
Nowogród	1	1	1							-	1	1
Łobżna	-	-	-	1	1	1	-	-	1	-	1	1
Parzychy	-	-	-	-	-	-			1			
Debniki	-	-	-	-	-	-			1			
Gawrychy	-	-	-	-	-	-			1			
Tabory	-	-	-	-	-	-						
Pianki									1			
Jurki									1			
Zrybisko												
Itaki												
Baliki												
Serwataki									1			
Łudka Karoda									1			
Dobrylas									1			
Piasutno									1			
Morgownik									1			
Kątawica									1			
Szablak									1			
Grzymaly W.									1			
Sławiec Dv.									1			
Sławiec WY.									1			
Chacieńwo									1			
Grędy									1			
Suliny									1			
Dzieżgi									1			
Jankowo Mi.									1			
" Skarbowo									1			

Ośrodek zdrowia w 1947 r. proj. w Nowogrodzie przez star. Lomyski. W 1880 był tu przytułek dla ubogich, a jeszcze wcześniej szpital parafjalny.

Szkoły 1880 r. szkoły początkowe, 1947 r. cyfra w kółku oznacza liczbę klas. Budynek własny mają tylko Suliny, Sławiec i Kątawica (przez budynek barak)

Dom ludowy - 1939 r. właściwie parafjalny, Łaznia - 1939 r. szpitalowa.

Bożnice - 1880 r. dwie, 1938 r. rozebranie pięknej o lamany dachu bożnicy, sytuowanej nad wielkim wawozem w pobliżu kościoła.

Retusz: istnieje wzmianka o darze króla Jana III srebrnym dawonku dla retusza. Chętnik wnioskuję z tego, że retusz musiał mieć wieżę.

Nadleśnictwo Nowogrodzkie zmieniało siedzibę: w 1880 r. było pod Gawrychami, w 1939 r. w Morgownikach, obecnie w Nowogrodzie.

Muzeum - powstało w 1927 r. stacja naukowa w 1932 r. w 1945 r. pozostały tylko dwie baracie i bramka Kurpiowska na terenie zajmowanym przez muzeum.

g) Turystyka letniska

Przed II wojną światową istniało schronisko po prawej stronie Narwi. Letnicy z Łodzi i nawet z Warszawy zapuszczali w Morgownikach, Ptakach, Balikach, Serwatach i Zrybisku.

Plan krajowy tereny nad narwia i Piasa przeznacza na tereny wypoczynku. należy przewidywać w związku z ew. rozbudową miasta po prawej stronie narwi, że letniska przeniosą się w rejon Dobregołasu i dalej na północ.

H) Zasięgi

Za podstawę przyjęto następujący podział funkcji spełnionych przez miasto usługowe: (wg. inż. arch. I. Tycczka) 1 Dyspozycja: a) administracja (Z. Miejski, urząd gminny, poczta, M.O., sąd grodzki) b) kulturalna (szkoły, parafje, biblioteki, sale zebrań) c) społeczna (lekarz, st. pożarna, dom związkowy) d) gospodarcza (kasa oszczędności) 2) zaopatrzenia obszaru (sklepy, apteki, rzemiosło, młyny, mleczarne, tartaki) (3) zaopatrzenie osrodka (żywność na targach tygodniowych, surowiec dla zakładów przetwórczych) 4) wymiany (targi miesięczne.)

1)a.

Administracja. W okresie wczesnohistorycznym był Nowogród czołem opolnym (zasięg terytorjum opola nieznany) Jako osada targowa miała specjalne uprawnienia (targowe), które zostały zastąpione następnie przez prawa chełmińskie w 1428r. Prawdopodobnie od 1523r. do 1946r. zasięgi adm. pokrywały się z granicami własnościowymi miasta.

Planowana siedziba gminy zbiorowej w Nowogrodzie nawiązywałaby do roli administracyjnej Nowogrodu z okresu wczesnohistorycznego.

W 1880 r. należy Nowogród do poczty w Łomży. W 1947r. agencja pocztowo-telegraficzna w Nowogrodzie obejmuje: Mątvice, Szablak Ptaki, Baliki, Serwatki, Jurki, Zrębisko, Morgowniki, Sławiec, Grzymali Nowogrodzkie.

Naogół jest zasadą, że granice agencji pocztowo-tel. pokrywają się z granicami gmin. (powiat Ostrołęka)

Jedynie gminy miejskie niebędące siedzibami gmin zbiorowych zasięgiem swym obejmują miejscowości gmin sąsiednich. Projektowane utworzenie gminy zb. Nowogród zniosłoby wyjątki w zasadzie pokrywania się tych dwóch zasięgów.

b.) Szkoły powszechne

W 1880 szkoły początkowe istnieją w Zbojnie, Mątvice, Nowogrodzie, Kupiskach, a dalej dopiero w Szczepankowie, Miastkowie, Nasiadkach, Redzidle, Łysych, Turośli, Małym Płocku.

W 1947r. 7 oddziałowa szkoła powszechna (500 dz.) obejmuje swym zasięgiem Baliki, Morgowniki, Serwatki, Jankowo i Mątvice (30 dz.) Projektowany dalszy wzrost sieci szkolnej winien zmniejszyć zasięg szkół do 2 km. (max 3.0 km.)

Szkoły rolnicze

W 1947r. znajdują się we wsiach: Kupiski, Drożęcina-Lubiejewo (gm. Rogonica), Boguszyce (gm. Szczepankowo), Drogoszewo (gm. Miastkowo) Na terenie puszczy projektowana jest dopiero w w Łyszyńcu. Istniejące opracowania (F. Piasicki, Tworowski, Wejchert) sugerują szkołę rolniczą o zasięgu obejmującą gminę zbiorową.

Parafje

Parafja Nowogród obejmuje w XIX wieku: Serwatki, Ptaki, Baliki, Jurki Zrębisko, Dobrylas, Piasutno, Zębiki, Morgowniki, Parzychy, Pianki, Taborzy, Zbojna, Osowiec, Ruda Osowiecka, Gontarsze, Stanisławowo, Łaski, Wyk, Binduska, Gąski, Gawrychy, Kusie, Plewki, Złota Góra (do 1827r.), Krasny Borek, Porady, Popiołki, Szablak, Mątvice, Jankowo i Sławiec. (3420 dusz)

Po budowie kościołów w Zbojnie (1892) Dobrymlesie i Kuszach parafja rozpada się na cztery:

Nowogród obejmuje: Baliki, Serwatki, Ptaki, Chmielewo, Dziezgi, Grady, Grzymali, Jankowo Skarbowo i Młodziankowo, Jurki, Kule Mątvice, Morgowniki, Sławiec Dw. i Wl. Szablak, Zrębisko (1939-4025 dusz)

Dobrylas: Krasny Borek, Korwki, Poredy, Siwki, Rudka Skroda
Piasutno (1939 - 1377 dusz)
Zbojna - Binduska, Debniki, Gontarze, Gaski, Gawrychy, Laski,
Osowiec, Przeczniak, Pianki, Ruda Ostrowiecka, Stanislawowo, Wyk
(1939 - 3281 dusz)

W tym wypadku jedyną korektę, mogłoby być zmniejszenie parafji
Zbojna przez budowę kościoła w jednym z osiedli nad Szkwą.
Jednak w tym wypadku nie dojdziemy do pokrywania się granic proj.
gminy zasiegami parafji.

c. W XIX w. istnieją szpitale w Łomży, Ostrołęce i Nowogrodzie
(parafjalny)

W 1947r. projektowany przez ^{Star. Towni.} ośrodek zdrowia w Nowogrodzie.
W dalszej odległości istnieją: Miastkowo (punkt sanitarny)
Kadzidło (o.z) Żyże (o.z), - obejmuje obecnie gminę Gawrychy
(Zbojna), M. Płock (proj.oz), Łomża (o.z i szpitale) Kolno (szp.
ogólny), Zembrów (szp.ogólny) Ostrołęka (szpitale o.z)

Punkty weterynaryjne:

Proj. w Nowogrodzie (Min. Rolnictwa) Istnieją w dalszej odległości
w osiedlach: Jedwabne, Kolno, Sniadów, Zembrów, Myszyniec, Ostro-
łęka i Łomża.

W tym wypadku nie będzie trudną rzeczą osiągnąć pokrywanie się
zasiegów ośrodka i p. weterynaryjnego z granicami proj. gminy przy
zwiększeniu ilości ośrodków.

d. Oddział K.K.O. w Nowogrodzie projektowany przez K.K.O. w Łomży
ma objąć gminy: Miastkowo, Zbojna i część gmin Kupiski i Rogonica.
Osiągnięcie pokrywania się tych zasiegów z proj. granicami gminy
zbiorowej możliwe przy zwiększeniu ilości oddziałów.

Zaopatrzenie obszaru

Spółdzielnie

1947 r. Spółdzielnia rolniczo - spożywcza; proj. sp. Samopomocy
Chłopskiej.

W dalszej odległości istnieją sp. Samopomocy Chłopskiej w Kolnie,
M. Płocku, Miastkowie, Łomży. Spółdzielnie rolniczo-spożywcze
w Dobrymlesie i Zbojnie.

Stan obecny daleki jeszcze jest od sugerowanego przez prof. Piasecki
i Tworcowskiego. Dojść można do niego przez zwiększenie sieci
sieci spółdzielni i sklepów.

Tartak, betoniarnia

Obsługiwał dalsze obszary. Danych brak.

Młyny, wiatraki

W 1939r. obsługiwały teren: Kolno, Myszyniec, Miastkowo, Łomża
mimo istnienia w tym zasięgu innych młynów. Ich ilość jednak jest
zbyt mała, a zasięg za duży. Jak już wspomniano w uwagach do prze-
mysłu liczyć się należy z likwidacją młynów wodnych w Rudce i
Dobrymlesie i powstaniem nowych elektr. w siedzibach sąsiednich
gmin.

3. Zaopatrzenie ośrodka

Danych dotyczących targów tygodniowych brak.

Zaopatrzenie przemysłu w surowiec.

Danych dla 1939 r. brak. W 1947 r. tartak korzysta z drzewa spławianego z puszczy Augustowskiej i Białowieżskiej. W przyszłości należy się spodziewać wykorzystania drogi wodnej Pissy i wejścia puszczy piskiej w zasięg terenów zapatrujących N. w surowiec.

4. Wymiana posiadała dwa zasięgi. Pierwszy dalaży w okresie wczesnohistorycznym i w wiekach XVII - XVIII i części XIX obejmował Frusy.

Drugi to zasięg targów miesięcznych wg. danych z 1939 r. obejmuje on krąg: Myszyniec, Kadzidło, Miastkowo, Łomża, Kolno, Turosl Żyso.

Już teraz spodziewać się należy zmniejszenia tego zasięgu na skutek zmiany granic politycznych i wejścia części północnej puszczy w zasięg Szczytna i Pissu. W dalszej przyszłości należy przypuszczać, że ta forma zaopatrywania zniknie przy powstaniu odpowiedniej gęstej sieci spółdzielni rozmaitego typu, zaopatrywanych w środki transportowe, oraz budowie planowanych linii kolejowych.

W granie zasięgi funkcji punktu pierwszego za wyjątkiem zasięgu parafii będą w przyszłości pokrywały się z granicami gminy projektowanej.

Zasięgi punktu drugiego: sklepy, spółdzielnie, rzemiosło zasięgiem swym obejma teren w granicach projektowanej gminy i ewentualnie nieco większy teren wzdłuż Narwi i Pissy (do 15 km.) letniak, z którymi łączyć Nowogród będzie linja kolejowa. Nadwyżki przemysłu spożywczego prawdopodobnie obejmą wyłącznie Łomżę.

Natomiast garbarnia, betoniarnia, tartaki i przemysł Nowogrodu prawobrzeżnego obejmą teren większy zależny od planowanej sieci podobnych zakładów w regionie i nawet kraju.

Zaopatrzenie zakładów w surowiec zależnie również od przyszłej sieci podobnych zakładów. Można w każdym razie powiedzieć że Nowogród znajdzie się w zasięgu terenów obsługiwanych nie tylko przez część puszczy Kurpiowskiej, ale i Piskiej, Augustowskiej i Białowieżskiej.

J) Przybliżona chłonność terenów rolnych proj. gminy zbiorowej.

Liczba ludności w 1980 r. (ściśle 1978 r.)

Liczba ludności przy przyroście rocznym 14‰
(współczynnik 1,51)

Nowogród 1134	x 1,51	1712 osob
osady proj. gminy zbiorowej	8600 x 1,51	12986 "
		<u>14.698 osob</u>

przy:

pow. użytkow rolnych prawej strony Narwi ca 6850, ha
 wielkości gospodarstw 20 ha (wg. Chętnika) i 10 os/gospodarstwo;
 Pow. użytkow rolnych lewej strony Narwi ca 5740 ha
 wielkości gospodarstw 10 ha i 5 os/gosp.
 i 20% ludności nierolniczej.
 Chłonność terenów wynosi ca 7.500 osob

Wyliczenie to b. przybliżone zresztą świadczące o przeludnie-
niu ter. rolnych jest zgodne z panującą opinią, oraz z silną
emigracją z puszczy Kurpiowskiej przed I i II wojną światową.
Operujemy zatem znaczną, bo 14698 - 7500 - 1900 (ludność nie-
rolnicza Nowogrodu str. 32) - 5300 osob, które już w przeciągu
30 lat mogłyby podnieść liczbę ludności Nowogrodu lewobrzeżnego
(ca 1200 osob) i utworzyć załogę osady fabrycznej prawobrzeżne-
go Nowogrodu - 2-3 tys. osob.
Reszta t.j. ca 1100 osób mogłoby zasilić wyludnioną konię, lub
tereny ziem odzyskanych.

Uwaga

Do wyliczenia przyjęto dane powierzchniowe z mapy 1:25000 wobec
niedokładności innych danych z ref. rolnych starostw.

Liczba ludności rolniczej Nowogrodu

Posiadana struktura gospodarstw rolnych jest niestety niepełna,
bo obejmuje 178 gospodarstw na 260 (wg. infor.ref. pomiarow
star.konż.) i dokładna.

Wynika z niej jednak, że conajmniej 110 z nich nie osiąga wy-
maganego minimum powierzchni dla tych terenow (7 ha - 5 ornego,
2 łąki - wg. burmistrza Nowogrodu i Przewodniczącego Rady
Powiatowej - Tomskiego). Przyjmujemy że tym 110 gospodarstwom
tworzymy dodatkowe źródła zarobku na miejscu i umieszczamy je
na Nowowiozach, umożliwiając w ten sposób bezpośredni kontakt
z innymi miejscami pracy.

53 gospodarstwa utrzymujemy na granicy tego minimum. Proponu-
jemy umieszczenie ich w przysiółku wschodnim. Reszta w przysioł-
kach na południe od miasta.

Sytuacja ich jednak zresztą może być podana tylko szkiecowo,
gdyż ani granice administracyjne nie są pewne, ani nie mamy
danych up. dotyczących powierzchni i rozmieszczenia łąk po
stronie prawej i lewej Narwi.

149 gospodarstw	do 10 ha	a 5 os.	745 os.
1	"	do 20 ha	a 10 os.
110	"	do 5 ha	a 2 os.
Rybacy rodzin	10 a 3,5		35

1010 osob

Zestawienie ogólne uzupełnione liczbą pracujących w
poszczególnych zakładach. Struktura zawodowa 1980.

Przemysł.

		1860	1939	1947	1980
		Zakł. prac.	Zakł. prac.	zakł. prac.	zakł. prac.
spo	1. Wiatrakł		4		-
zyw	2. Młyny motorowe		2	2 12	3 20
osy	3. Fiekarnie		1		1 8
	4. Mag. zbożowe		-		1 10
	5. Kseńnie		1		1 10
	6. Mleczarnie		2		1 10
	7. Fab. wod. gaz.		1		1 5-6
B.	8. Kop. żwiru-beton.		3	1 50	1 50
(9. Gazownia		-		1 5
U.	10. Wodociąg-kanał.		-		1 5
(11. Obsk. transform.		-		4
S	12. Garbarnia		-		1 20-30
Ch.	13. Fab. mydła i św. 1		-		1 8-10
M.	14. Warszt. napr. m. rol.		-		1 20
D.	15. Fartałki		1	1 12	1 50

ks.

: 238 - 240 :

Rzemiosko

		1860	1934	1939	1947	1980
		zakł. prac.	zakł. prac.	zakł. prac.	zakł. prac.	zakł. prac.
	1. Brukarze	3				
	2. Cieśle	3	3	5	28	
bu	3. Dekarze					
do	4. Kominarze					
wla	5. Malarze					40
n	6. Murarze	1	2		9	
	7. Szklarze	2			1	
	8. Zduni	4				
	9. Bednarze			2		
sz	10. Kolodzieje i stel.	1	2	4		4
czo	11. Koszykarze					1 20-30
t	12. Stolarze	6	11	15	7	2-3 30
za	13. Szcotkarze					1
sz	14. Blacharze	1			1	2
ne	15. Instalatorzy					1 6
ta	16. Elek. i radio-tech.					1 2
io	17. Kowale	5	8	7		7
wa	18. Ślusarze		1		1	1 4
	19. Zegarmistrze		1			1 2
	20. Czapnicy	6				
wlo	21. Krawcy	25	20	17	8	8
kie	22. Powroźnicy	1				1
nni	23. Tapicerzy				1	1
cza	24. Tkacze	7				1 6
	25. Bielizniarze					1-2
	26. Garbarze	8				
	27. Rymarze	1	2	3		3

ciąg dalszy str. 28.

	1860	1934	1939	1947	1980
	zakł.prac.	zakł.prac.	zakł.prac.	zakł.prac.	zakł.prac.
28. Szewcy	10	12	17	3	5
29. Kuśnierze	3				
30. Cukiernicy					1 3
31. Piekarze	13	9	5	1 2	1 2
32. Rzeźnicy i wędł.	12	17			3-4
33. Olejarze	2				
34. Introligatory					1 2
35. Fotografowie					
36. Smolarze	2				
37. Farbiarze	3				

165

Razem przemysł + rzemiosło 1980. 435

Handel, Ubezpieczenia i Banki

	1860	1939	1946	1980
1. apteki		1		1 2-3
2. Cukiernie				1 3
3. Zakł. gastr. 7		5	2 3-4	5 10-12
4. Odzieżowe 4				1 3-4
5. Żelazne 3				1 3-4
6. Spożywczo-kol 19		35	7 7-10	7 7-10
7. Kmiećnicze i wędł 5		11	2 3	2 3
8. Spółdzielnie:				
spożywcze		1	1	1 6
rol. handl.				1 10
rol. Samopo.				1 10
9. Składy opału i mat. budowlanych				1 5-6
10. Hotele				1 4-6
11. Kas-y oszczęd.				1 4
12. Mat. pism. księg.				1 2

83 - 85

Komunikacja - transport

	1860	1939	1947	1980
1. Stacja kolejowa		1		1 25
2. St. kolejki wąskotor.		1		0
3. Stacja autobusowa		1		1 4
4. Przystanek rzeczny				1 4
5. Stacja benzynowa				1-2 4
6. Garaże, w. naprawczy				1 6
7. Transport. drożki	6			10-15

58 - 60

Razem Handel + Komunikacja 1980 145

Sluzba publiczna

	1860	1939	1947	1980
1. Zarzad miejski	3	1	1 2	1 10
2. Zarzad gminy sbior.				1 10
3. Poczta		1	1 1	1 4-5
4. M.O.		1 5		1 5
5. Koscioł kat. boznica	7	1+2	1 3	1 8
6. Partje i zwiazki				1 8
7. Straz pozarna		1		1 1
8. Kadlecniostwo				1 5

52 - 55

Oswiata i kultura

	1860	1939	1947	1980
1. Szkoła zawodowa				1 6
2. " powszechna		2 11	1 9	1 10
3. przedszkole				1 3
4. Muzeum, st.naukowa		1		1 5
5. Dom Kultury		1		1 4
6. Bursa				1 4

32 - 35

Razem sluzba publiczna + oswiata 1980 90

Lecniostwo, higiena

	1860	1939	1947	1980
1. Ośrodek zdrowia	1			1 5
2. Akuszarka		1		1 1
3. Pieleniarka				1 2
4. Weterynarz		1		1 1
5. Zalnica		1		1 3
6. Fryzjer		2		2 2-3
7. Pralnia i nagle				1 3-4
8. Soc. Ogrodu. miejscy				1 5
9. Lekarscy x)	1	1		1 0
10. Polczarow	1	2		1 0

24

x) 1860 - nazwami chirurg i cyrzalik.

Kolnictwo, lesnictwo, rybactwo

	1860	1939	1947	1980
1. Rolnictwo	220	280	178	260
2. Lescniostwo				
3. Rybactwo	1	10	6	10

VI Program planu zagospodarowania przestrzennego proj. gminy zbiorowej.

Grupa	L.ludn.	L.ludnos.	kościel.	d.społ.	szkoła p.	dzieciniec.	
Zbójna	2350	Zbójna	1740	1	1	(350)	1
		Dobniki	610				
		Parzychy	60				
Pianki	520	Taborzy, Pianki	460		1	(78)	1
Dobrylas	1300	Dobrylas	1124	1	1	(195)	1
		Piasutno	176				1
		Rudka Skroda	352				1
Serwatki	703	Serwatki	84		1	(105)	1
		Jurki, Zrębisko	214				1
		Baliki	42		1		w Serwatkach
		Ptaki	11		1		"
		Mątwnica	726		1		
Mątwnica	902	Szablak	176				1
		Sulimy	109		1	(113)	1
		Chmielewo	81				w Sulimach
		Dziezgi	100				"
		Jankowo m.	162				1
Sulimy	752	" Skarbowo	300				1
		Nowogród	2900			(450)	
Sławiec	1190	Morgowniki	184				
		Sławiec	615		1	(180)	1
		Grzymały m.	184				1
		Grady	391				1
Gawrychy	568	Gawrychy	568		1	(90)	1

Za podstawę wzięto prof. Piaseckiego "Budownictwo wiejskie", Tworzkowskiego "Architektura wsi", i "Planowanie przestrzenne-Plan Krajoby I".
 Wielkość osiedli wiejskich przyjęto 600 - 1200 - 2000 m.
 (Tworzkowski - Richert) promień obsługi szkoły powszechnej 2 km. jedynie w Dobrymleśie 3 km.

VII Program planu ogólnego nowogrodu (lewej strony narwi)

1. Pow. ogólna	68.0.6	ha
2. " Skarpy, wawozu i ter. nadbrzeżnych (wielki wawóz - nieużytki - 1.70)	11.30	"
3. Pow. ter. mieszkalnych		
a. Stare miasto	4.60	"
b. Nowowióki	9.60	"
c. Przysiółki	-	63 h
4. Pow.ter szkolnych	3.90	"
5. " ter. pod budowę użyt. publ.proca szkół	5.05	"
6. " " kościelnych	4.2	"
7. " " zielonych		
a. ogrody działkowe	5.70	"
b. cmentarze	1.65	"
c. Sport	1.10	"
8. pow. bud. gospodarczych	2.10	"
9. rynek + targowisko	2.20	"
10. komunikacja + pasma zielone	15.16	sama komun
11. (proporcja 10.0 - 5.0 ha)	1.45	15%
12. wodociąg		

ter. pow. ogólna bez ter. przemysłu i przysiółków.

13. dzielnica przemysłowa	a	6.0	ha
14. kopalnia zw. i betoniarnia	a	2.50	"
15. tartaki n/Narwia,	a	2.0	"
		Kazem	10.5 ha

Gęstość blokowa

	Ilość pow kondy	pow m ² miesz	działek miesz 800-1000m ²	miesz dział.	pow. blokow	mie szk.	gestosc m/ha
Stare miasto	2	25324	25		4.60	1.000	218m/ha
Nowowłoki	1-2		90.110	10	9.60	1.150	116m/ha

U w a g a pow. mieszkalna liczona na rynku i kondygnacja tylko, reszta 1.5 kondygnacji.

Gęstość ogólna

pow. ogólna	mieszkańców	gestość
67.26 ha	2.150	31 os/ha

Strona prawobrzeżna

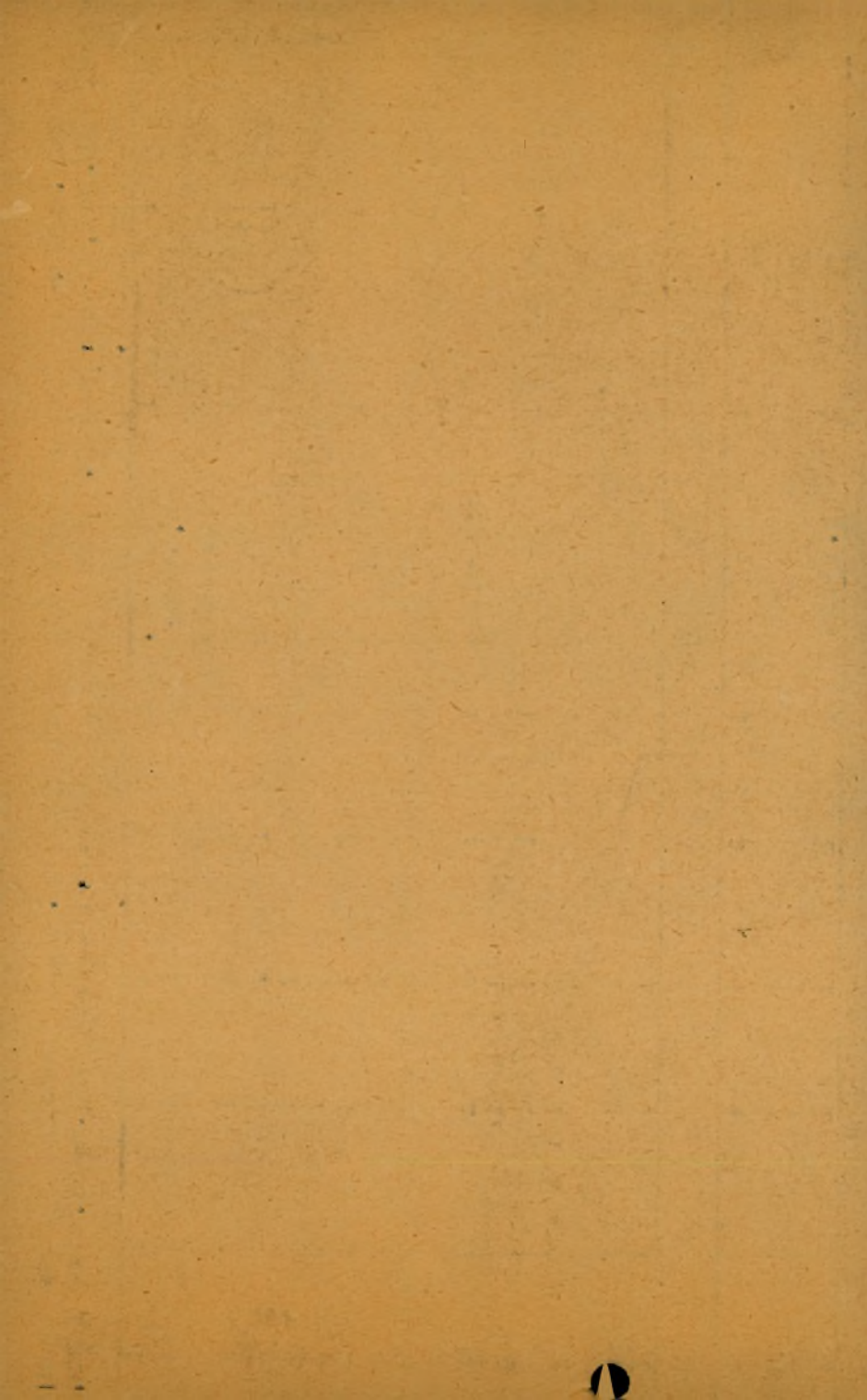
3.000 tys. mieszkańców - 1200 zawodowo czynnych

	liczba ludności	gestość st.	powierzchnia
ter. mieszkalne	3.000	90	33.00
ter. szkolne			
szkoła powszechna			2.00
przedszkole			2.25
Ogrodek handlowy			0.50
ter. przemysłowe			10-15.00 ha
ter. zielone			5.00 "
komunikacja			6.00 "
st.towarowa i os.			5-8 "

a 70 ha

Gęstość blokowa, przyjęto jak dla bud. jednorodzinnych 2 kond. wolnostojących.

Spółdzielca	Miejscowość	Struktura	Typ	Spółdzielca	Przychód	Kapitał	Wielkość	Wartość	Wzrost	Forma
ni	sk. j. j. M. Lec. odciag. swiet.	poiszr.	nie	Zdrow.	lisko	wsp. narz. olasz	Woda	Przyni		
1	1	1	betoniar. st. rybka oegielnia	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	-	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	-	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	cegielnia	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	-	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	-	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	st. rybne	1	1	1	1	1	1	1

Program szczegółowego planu zagospodarowania przestrzennego
Nowogrodu (część lewobrzeżna).

nr	opis	ha	inne
1.	Kotusz, ag. pocztowa, n-licznictwo, kasa oszczędnościowa xx gmie., partje i awanski, M.O., cechy	1.10	2.0 x)
2.	Dom kultury, cayeinle, biblioteka, pokoje gošcinne, restauracja	1.60	1.0 ha
3.	Szkoła zawodowa	1.45	1.25-2.5
4.	" powszechna	2.00	2.0
5.	przedszkole	0.40	0.25
6.	Muzeum i st. naukowa	0.60	"
7.	Straz poŹonna	0.30	x)
8.	ZaŹnia, ter, sportowe	2.10	1.0+1.35 xxx)
9.	Centrum zdrowia	0.30	0.5
10.	Stacja benzynowa	0.15	"
11.	Centrum koŹcielny	0.30	0.5 ha
12.	Centrum sat. 3	1.65	1.25
13.	Spółdzielnia + Filja Nowowokni	0.30	x)
14.	Rynek (plac handlowy)	0.90	1.0 ha
15.	Targowisko	1.30	1-2 ha
16.	Ogrodko dziajkowe	5.70	6.0-7.5 ha
17.	Tereny stodoł	1.60	"
18.	" warszt. naprawczych maszyn rol. wypoŹyczalnia, stacja traktorowa	0.60	"
19.	Wodociąg (ter, ochronne dla Źródeł)	1.45	2.0 ha xx
20.	Gazownia	0.50	0.5
21.	Kuchnia	0.50	0.5
22.	Bleczarnia, jajczarnia	0.50	"
23.	Mag. sboŹowy, mlyny	1.00	"
24.	Piekarnia	0.30	"
25.	Garbarnia	1.00	"
26.	Kopalnia wapiu i betoniarnia	2.50	"
27.	Wiertak w/wierwi	2.00	"
28.	Zem. garŹe	0.50	x)
29.	Szkody mat. budowlanych, wogla i drzewa	1.50	"

uwaga
x) Norma pos. 2 obejmuje pos. 2, 7, 13 łącznie łącznie bez ag. pocztowo-
tel. - 0.15-0.2 ha
xx) łącznie z kanalizacją - i w niej zależnie od systemu.
xxx) 1.0 ha - łącznie - sport 3.000 os x 4.5 m²/os.

Projekt planu wyŹsnoŹci

1947

projekt

index	tereny	ha	tereny Z.M.	ha
Z.M. szkolne		1.98	Tereny szkolne	3.90
Z.M. place budowl.		11.92	" użyt. publ.	5.05
Z.M. ulice i place		12.67	Ogrodko dziajkowe	5.70
Planow. place bud.		5.85	Sport	1.10
" P.K.P.		0.74	Rynek i targowisko	2.20
Muzeum		0.55	Komunikacja, zielonca	15.16
		<u>33.51</u>	Wodociąg	1.45
		*****	ter. przemysku	6.00
			ter. bud. gospodarczych	2.20
			Wozz wielki	<u>4.40</u>
			R.	<u>45.16</u>

Posydewskie place bud. 10.04
" cmentarz 0.97

11.01

Kościelne 6.46

Prywatne 73.77

Kościelne place bud. 4.20
cmentarz 1.65

5.85

Powierzchnia ogólna 124.75

Wniosek

Tereny posydewskie winny być przydzielone zarządowi miejskiemu dla zapewnienia miastu racjonalnego wyposażenia terenowego.

1815 Lustracja wykazuje 41.9 włók miejskich 5 wójtownych, 3 poświęconego, 1/2 szpitalnej.

1824 Nowogród ma 256 włók 10 morgów, 147 przętów. Do nieruchomości należą 240.19.191 do wójtostwa 7-29-80, do ~~XXXXX~~ kasy miasta 21-192., do probostwa 6-29-284.

po 1831 Dobra rządowe Nowogród - 72 537 morgów
po 1857 " " " 45 142 "

XXXX Po utworzeniu sejmiku, ks. Szachowickiego. Ma to miasto i wójtostwo Nowogród 222 morgi, probostwo Nowogrodzkie 16 morg. las 14574 morgów, odpiski lasne 4047 morgów, pastwiska 845 morgi; Barow i Pissa 167 i 201 morgów oraz grunty we wsiach: Baba, Baliki, Białowska, Brzezina, Czerwiec, ~~XXXXXX~~ Dawie, Dębniaki, Dobrylas, Gaurychy, Gaski, Gietki, Jankowo Mł. Arseny Borek, Kusie, Lipniki, Morgowniki, Niskożynie, Pławki, Popielaki, Poroby, Szefranki, Siwki, Tartak, Złota Góra, Korwki, Serwatki, Ruda Skroda, Ptaki, Zrebisko, Jurki, Piasutne.

1947 Tereny zajęte pod miasto w granicach administracyjnych wg. tablicy str. 39-5 Pow. Ogólna w granicach admin. 3479,8 ha.

